

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk

Sterckx, L.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sterckx, L. (2014). *Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk*. [, Universiteit van Amsterdam]. AMB.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Touwtrekken om de liefde

5.1 De uitwerking van de familie-emancipatiehypothese: strijd tussen ouders en kinderen

Hoe komt het dat de exogame Turkse en Marokkaanse Nederlanders staan voor hun eigen partnerkeuze, zo nodig tegen de wil van hun ouders en omgeving in? Waar de grote meerderheid van Turkse en Marokkaanse jongeren haar blikveld afstemt op wat voor hun ouders binnen de marges van toelaatbaarheid valt qua huwelijkskandidaten, doen hun exogame *peers* dat niet. Voor zover ouders zich verzetten tegen een partnerkeuze buiten de eigen kring, wil dat zeggen dat exogame jongeren hun ouders kunnen en willen trotseren. Volgens de familie-emancipatiehypothese (hoofdstuk 1) kunnen ze in vergelijking met de strikt endogame jongeren meer autonomie opbrengen of opeisen ten opzichte van hun familie. Daarom heb ik de machtsbalans in de gezinnen van endogame en exogame jongeren vergeleken om te kijken of en waar er verschillen zijn die hun verschillende strategieën op de huwelijksmarkt kunnen verklaren.

Kwalitatieve data zoals die ten grondslag liggen aan deze studie, lenen zich niet voor een analyse van factoren als bijvoorbeeld de invloed van opleidingsniveau of het aantal contacten met autochtonen op de keuze voor een gemengd huwelijk. Die analyse wordt ook al gedaan door andere onderzoekers (vgl. González-Ferrer 2006; Huijnk 2011; Huschek 2011). Kwalitatief onderzoek levert daarentegen inzicht in hoe kenmerken van de betrokkenen de dynamiek van hun onderlinge relaties beïnvloeden, waardoor een gemengd huwelijk binnen de horizon komt of zelfs de meest voor de hand liggende partnerkeuze wordt.

Autonomie verwerven krijgt zijn beslag in ontelbare interacties tussen de jongeren en hun ouders en de naaste omgeving van beide partijen. Conflicten en aanvaringen over partnerkeuze en de gemengde relatie spelen daarin een rol: ze kunnen leiden tot een verwijdering tussen de partners, of een wig drijven tussen familieleden. Emanciperen is in de praktijk geen koele en rationele kwestie van de inzet van verworven cultureel, economisch of sociaal kapitaal, maar vooral ook een emotioneel proces en daardoor grillig. De strijd om het gemengde huwelijk is als een wedstrijd touwtrekken om de loyaliteit van de jongeren aan hun ouders en milieu van herkomst enerzijds en hun partner en de dagelijkse sociale omgeving waar deze deel van uitmaakt anderzijds. In de reconstructie van die strijd zal duidelijk worden welke hulpbronnen de verschillende partijen op welk moment inzetten in hun pogingen de situatie naar hun hand te zetten.

In dit hoofdstuk ga ik in op de machtsverhouding tussen met name ouders van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun volwassen kinderen en de weerslag daarvan op de manieren waarop die kinderen hun activiteiten op de huwelijksmarkt vormgeven (5.2). Ik behandel de manier waarop jongeren van Turkse en Marokkaanse origine in een gemengde relatie hun huwelijksplannen aankondigen bij hun ouders (5.3). Ik doe

een poging de verschillen in de reacties van Turkse en Marokkaanse ouders die in het vorige hoofdstuk werden opgesomd te verklaren aan de hand van verschillen in hun afhankelijkheid ten opzichte van volwassen kinderen (5.4). Daarmee werp ik licht op de manieren waarop ouders en kinderen het conflict aangaan over de partnerkeuze en de strategieën die de verschillende partijen ontplooiën om de situatie naar hun hand te zetten (5.4 en 5.5). Omdat het over huwelijkssluiting gaat, hebben we ook te maken met een schoonfamilie. De gemengde bruiloft (5.6) is een hoogtepunt in de strijd om het kind dat buiten de groep trouwt en het gemengde paar. De ‘andere kant’ laat zich hierin niet onbetuigd. Zo wordt duidelijk dat er geen ‘... en ze leefden nog lang en gelukkig’ is voor de gemengde stellen. Schoorvoetende acceptatie door de familie is slechts het begin van een levenslange ont- en bevoogdingsstrijd. Dat laat ik zien in paragraaf 5.7, die begint met het getouwtrek om de kleinkinderen. Elke levensfase brengt daarbij wijzigingen in de onderlinge afhankelijkheid van de partners en hun families met zich mee. Dat beïnvloedt de dynamiek van hun relaties, of ze dichter tot elkaar komen of juist verder van elkaar verwijderd raken.

5.2 Ruimte in de luwte

In hoofdstuk 1 stelde ik dat de belangrijkste factoren die volwassen kinderen minder afhankelijk van hun ouders maken, het beschikken over eigen woonruimte en een eigen inkomen zijn. De kans dat men over beide beschikt, neemt toe met de leeftijd. Verder zijn opleidingsniveau en gender van belang. In deze paragraaf laat ik zien hoe jongeren van Turkse en Marokkaanse origine verzelfstandigen ten opzichte van hun familie en hoe dat hun autonomie met betrekking tot partnerkeuze beïnvloedt.

5.2.1 *Stiekem doen uit respect*

In hoofdstuk 3 kwam aan het licht dat veel exogame jongeren van Turkse of Marokkaanse herkomst in hun intenties niet of nauwelijks afwijken van het ‘typische’ relatievormingstraject van hun herkomstgenoten in Nederland. Dat wil zeggen dat het begin van een gemengde relatie gepaard gaat met de nodige twijfels bij de partners, die anticiperen op de afkeuring van hun omgeving. De Turkse of Marokkaanse partner heeft veel tijd nodig om buiten het zicht van de sociale controle aan de relatie te werken en de confrontatie met de familie voor te bereiden. Voor het welslagen van de gemengde relatie is het dan ook belangrijk dat het paar enige tijd in de luwte tijd krijgt om aan het idee van henzelf als gemengd stel te wennen en om een strategie uit te stippelen om de relatie geaccepteerd te krijgen.

Bijna altijd gaat de niet-Turkse of -Marokkaanse wederhelft sneller over tot het bekendmaken van de gemengde relatie in zijn of haar omgeving. Dit is een aanwijzing dat zij er vertrouwen in hebben hetzij dat hun ouders welwillend zullen reageren, hetzij dat zij eventuele tegenstand wel het hoofd zullen kunnen bieden. In het algemeen zullen Turkse en Marokkaanse jongeren in een relatie – met name een die ze serieus nemen – die geheimhouden voor hun ouders en familie (Sterckx en Bouw 2005). Tussen mijn gesprekspartners varieert de duur van de clandestiniteit van hun relatie tot de onthulling aan de Turkse of Marokkaanse (schoon)ouders van een paar weken (Mehmet) tot vijf jaar (Farida).

Mehmet: Ik wilde het eigenlijk niet heel snel vertellen. Want ik had wel op het moment, toen ik voelde dat wij wat zouden krijgen, een gevoel van ... kan ik hier mee thuiskomen? Maar twee minuten na die gedachte had ik iets van: ja, maar dit gevoel ken ik niet en dat ga ik niet mislopen omdat ik twijfel. Dus ik ben er toen mee doorgedaan en ik dacht: ik kijk wel hoe het loopt, ik wacht gewoon af en dan vertel ik het wel een keertje aan mijn ouders. Ja, kom ik haar drie dagen later tegen en zij: "Mam vindt het helemaal geweldig en wanneer gaan we het aan jouw ouders vertellen?" Dus uiteindelijk heb ik het een week kunnen uitstellen, toen heb ik het aan mijn pa verteld. En zij kwam mij observeren (studieopdracht) op mijn werk en mijn pa werkt op dezelfde school. Dus ik heb gezegd: "Er komt een meisje langs en dat moet je dan niet als mijn klasgenootje zien, maar als mijn vriendin."

Jaco: Ik heb het mijn ouders eigenlijk al verteld zodra ik echt dacht van "Dit is een relatie." Ik weet niet wat hun reactie toen was. Niet negatief of zo, ik bedoel ... het is niet ... maar natuurlijk wel argwa ... ze waren wel van: "Pas op, wees op je hoede!" ... ze wilden haar meteen ontmoeten en dat was ... dat is na een tijdje ook wel gebeurd en Yalda vond het heel eng, het was voor haar een heel grote stap.

Met name de Turkse en Marokkaanse partners proberen de onthulling van hun relatie zo veel mogelijk onder eigen regie te houden, daarom kiezen ze zorgvuldig hun moment uit: ze anticiperen op moeilijkheden en willen eerst zeker zijn van hun zaak, om hun ouders niet nodeloos te verontrusten. Deze strategie is ook bekend van westerse jongeren die over hun homoseksualiteit vertellen aan hun ouders (Savin-Williams 2001: 68). Blijkbaar moet een controversiële liefde eerst rijpen voordat men de strijd om haar te mogen behouden aangaat.

Yalda: Ik wilde het sowieso graag zelf vertellen, dus niet dat ze via, ons ergens zagen. Om verschillende redenen. Natuurlijk omdat ik wist dat ze er moeilijk over zouden doen. Dus dan wilde ik, in hoeverre je dat zeker weet ... ik wilde in ieder geval dat we op een punt waren dat we zeiden van: "Ja, we zien hier wel toekomst in", dat we het dan pas zouden aankondigen.

Het risico van geheimhouden is dat het geheim voortijdig aan het licht komt, dit wil zeggen buiten de controle van degenen die het wilden bewaren om. Contacten tussen clandestiene geliefden kunnen altijd door de verkeerde ogen worden waargenomen en doorgebriefd. De juiste timing van het vertellen aan de ouders is daarom geen eenvoudige zaak. Het voortdurend hoeden voor ontdekking brengt emotionele stress met zich mee, die een heel aantal van hen moeilijk te dragen vindt.

Farida: Ja kijk, voor ons was het moeilijk hè, om zo door te gaan.

Bilal: Voor hun ook.

Farida: Ja, voor de familie ook. Want we zaten in een cirkeltje zeg maar, ook omdat het, ja, niet zo goed met mij ging hè. Door alle emotie, stress, en ... op een gegeven moment ga je je toch een beetje distantieëren van de familie. En die had zoiets van, "We moeten nu toch echt knopen gaan doorhakken", ja.

Het stiekem doen leidt ook nog al eens tot spanningen tussen de partners, zeker als een van hen het spel rond eer en respect niet begrijpt. Ook de 'schoonfamilie' heeft het

moelijk met de heimelijke sfeer rond de relatie, interpreteren die in tegengestelde zin: als teken dat het niet serieus is, dat de Turkse of Marokkaanse partner zich schaamt voor hun zoon of dochter, of dat die zich te veel als ondergeschikt aan ouders en cultuur opstelt. Niet zelden dringen zij aan op meer openheid en eerlijkheid, ook als dit uitdraait op een confrontatie met de andere familie.

Leen: Hoe reageerden ze in jouw familie? Want jij hebt het waarschijnlijk eerder verteld?
Bilal: Ja, die werden dus boos. Van: "Dat kan je voor haar niet maken." Niet in de zin van, je doet niets, want je kan dus niets doen, maar ... hoe lang gaat dat duren? Want dat is schade voor haar, voor Farida. En als je niets gaat ondernemen ... Vooral dus mijn pa, die vond dat helemaal niets. (...) "Niet van: 'Je moet haar laten gaan', dat al helemaal niet en zeker niet als je beloofd hebt dat je zou wachten, maar je gaat er gewoon naartoe. Dan doen we dat maar, maar niet dat het blijft zeuren." Natuurlijk heb ik gezegd tegen mijn vader: "Dat doe ik dus niet. Want als ik dat doe is er het risico dat ik haar morgen niet meer zie ... dan wordt het alleen nog maar moeilijker."

Het vraagt behendigheid van het stel om de boot in het midden te houden. Die is makkelijker op te brengen als er enige (fysieke) afstand is tussen ouders en kinderen (zowel aan Turkse of Marokkaanse zijde als aan de andere kant) zodat het stel de tegengestelde claims van hun respectievelijke achterban uit de weg kan gaan.

Niet alle jongeren zijn in staat om voor zichzelf en hun vriend of vriendin de noodzakelijke 'ruimte in de luwte' van de ouderlijke controle te creëren. Mannen hebben in die zin een voorsprong, zeker op Turkse en Marokkaanse vrouwen, omdat hun handel en wandel aan minder restricties is gebonden. In de voorgaande hoofdstukken kwam al een aantal maal naar voren dat jongens niet eens geheimzinnig hoeven te doen over vrijblijvende gemengde relaties. Maar zowel voor jonge mannen als vrouwen geldt dat als zij de mogelijkheid hebben hun geliefde te ontmoeten in een stad of buurt waar geen bekenden van hun ouders rondlopen, dit de slaagkansen van hun relatie aanzienlijk vergroot. Dit vooronderstelt zelfstandig wonen, of op zijn minst eigen vervoer hebben en een geldige reden om veel van huis te zijn. Hoe jonger de geliefden zijn, hoe moeilijker het is aan deze voorwaarden te voldoen.

5.2.2 Het huis uit

Het ligt niet voor de hand dat Turkse en Marokkaanse jongeren ongehuwd op zichzelf gaan wonen. Zeker voor meisjes betekent dat bijna onvermijdelijk reputatieschade, precies omwille van het wegvallen van de controle op hun seksueel gedrag. De norm onder jongeren is nog steeds dat ze pas na het huwelijk het ouderlijk huis verlaten. Daarom is het opmerkelijk dat Zorlu en Mulder (2011; vgl. de Valk en Billari 2007) tot de bevinding kwamen dat Turkse en Marokkaanse jongeren eerder en vaker het huis uitgaan dan autochtone jongeren. Weliswaar trouwen ze jonger en gaat een deel van deze uitvliegers, conform de norm met zijn of haar wettige partner samenwonen, maar ze verlaten eveneens vaker het ouderlijk huis om alleen te gaan wonen. Zorlu en Mulder (2011) schrijven dit toe aan het feit dat voor de meeste Turkse en Marokkaanse jongeren geen *feathered nest*-syndroom speelt, zoals wel bij autochtone middenklassejongeren het geval is (vgl. Brinkgreve 2004; de Valk en Billari 2007). Ze groeien op in min-

der luxueuze huizen, in grotere, drukkere gezinnen waardoor ze weinig privacy hebben en verlaten eerder het huis als vlucht voor intergenerationele spanningen.

Ik zou daaraan willen toevoegen dat spanningen rond (een gemengde) partnerkeuze bij uitstek jongeren het huis uit drijven, als dat al niet in een vroegere leeftijdsfase is gebeurd. In vergelijking met de jongeren die in strikt eigen kring trouwen, zijn opvallend veel van de exogame jongeren het huis uit op het moment dat ze hun partner leren kennen. Wat de endogame jongeren betreft gaan de meesten ervan uit dat ze pas na hun huwelijk zelfstandig zullen gaan wonen of zelfs na hun huwelijk nog een tijd bij hun (schoon)ouders zullen inwonen (vgl. de Valk en Billari 2007). Vooral jongens denken nogal eens in die termen, hetgeen ertoe leidt dat ze geen haast hebben om zich in te schrijven voor een eigen woning. Dat breekt hen op als ze onverwacht toch een verblijfplaats nodig hebben (Sterckx en Bouw 2005).

Van degenen die uiteindelijk terechtkwamen in een gemengd huwelijk, gingen diverse personen voor die tijd al op kamers wonen. Het volgen van een hogere opleiding is daarbij het meest prominente, maar niet het enige motief. Studeren is voor jongvolwassenen in het algemeen een vehikel om de fysieke afstand tot het ouderlijk huis te vergroten en een omgeving op te zoeken waarin men een grotere vrijheid heeft om te experimenteren met een nieuwe leefstijl (Rosenfeld en Kim 2005). Vooral voor Turkse en Marokkaanse meisjes is de studie een voor de hand liggende manier om op geoorloofde wijze hun bewegingsvrijheid te vergroten: steeds meer ouders vinden een goede opleiding belangrijk voor hun dochters (Coenen 2001; Bouw et al. 2003; Crul en Doornik 2003). In het kader van de studie staan ouders hun dochters meer vrijheden toe. Ook wanneer op kamers gaan een brug te ver is, reizen de jongeren in het kader van hun opleiding dagelijks weg uit de buurt waarin ze wonen, naar een ander deel van de stad: dat schept mogelijkheden om uit het zicht van ouders en burens op vrijersvoeten te gaan (vgl. Sterckx en Bouw 2005). Yalda zat nooit op kamers, maar ook zij en Jaco geven aan dat ze de gemengde relatie konden volhouden omdat Yalda in een andere stad studeerde: in Leiden, in plaats van in Den Haag waar haar familie woonde en het netwerk van haar ouders zich bevond. Onder het mom van studiegroepjes, huiswerk en bibliotheekbezoek bracht ze menig uurtje bij Jaco door, zonder dat haar moeder ergwaan koesterde.

Jaco: Ik denk als je in Den Haag had gestudeerd, dan hadden we geen relatie gehad. Dan was dat gewoon ... Het is ook dat wij elkaar elke dag zagen. Want anders had jij die stap nooit gezet [om voor de relatie te gaan], als wij elkaar minder zagen.

Zeker voor jonge vrouwen is fysieke afstand tot de omgeving van de ouders cruciaal voor het kunnen onderhouden van een gemengde relatie, maar ook voor het maken van allerlei andere leefstijlkeuzes die de goedkeuring van een conservatieve omgeving niet zou kunnen wegdragen. Het volgen van een opleiding is een goed excuus om wat meer bewegingsvrijheid op te eisen en de studie in een andere stad vormt een springplank naar activiteiten die nog verder van de ouderlijke omgeving wegvoeren.

5.2.3 Rebelse meisjes

De exogame vrouwen waren – op enkele uitzonderingen na – vaak al het huis uit rond de tijd dat ze hun partner leerden kennen. Voor een aantal van hen was dit een stap in

het ontvoogdingsproces ten opzichte van hun ouders, onderdeel van een strijd die al begon lang voordat hun partnerkeuze aan de orde was en die op zich vrij niet-karakteristiek is voor Turkse en Marokkaanse jongeren (Bouw et al. 2003). Tenminste, deze jonge vrouwen zetten zich op een niet-karakteristieke directe manier af tegen het ouderlijk gezag. Hakima ontvluchtte de intergenerationele spanningen in het gezin van haar grootouders waarin ze opgroeide, en leefde lange tijd vanuit haar koffer voor ze een eigen kamer kreeg.

Hakima: Ik heb moeten vechten voor een huis en ik ben niet het huis uit gegaan op de manier zoals dat normaal gaat. Het is met veel ruzies gegaan. (...) Ik mocht nul komma nul. Mijn opa en oma zijn ook heel radicale mensen, heel traditioneel. Vanuit huis was het 'van school recht naar huis' ... Dus dan ging ik gewoon stiekem doen. Of liegen. Dan zei ik: "Ik ga werken!" Maar ik ging niet werken, maar een dag in de stad rondslechteren. Dat zijn gewoon dingen die je doet als je jong bent. Je wordt wel een superleugenaar en je zit niet altijd goed in je vel, maar dat zijn gewoon dingen ... thuis ben je zo en buiten ben je zo. (...) Ik heb op verschillende plekken gewoond eigenlijk. Ik heb ook een tijd lang een huis van vrienden gehuurd waar ik dan kon blijven. En bij een andere vriend in een huis gewoond bij zijn vrouw, tot ze een kind kregen ... toen ik eindelijk een huis kreeg, ben ik dan weer bij mijn moeder gaan wonen, toen zij een huis kreeg in Almere en zei van: "Kom dan weer bij mij." ... Uit respect voor mijn moeder heb ik het weer geprobeerd. Maar het ging niet, dus toen ben ik op mezelf gaan wonen. Toen was ik 19-20 jaar.

Hakima rebelleerde al jaren tegen de strenge regels van haar grootouders en de dubbele moraal die haar ooms, die er schimmige activiteiten op nahielden, alle vrijheid gaf en haar hard werkende en studerende tantes en Hakima zelf geen enkele. Ze 'pubert' en ontwikkelt geleidelijk aan een dubbelleven, een thuis en in haar buurt en een met haar vrienden 'op straat'. Toch houdt ook zij rekening met de gevoelens en de eer van haar opvoeders, blijkt uit het volgende citaat. Ze zoekt aanvankelijk, zoals de meeste Turkse en Marokkaanse jongeren, naar meer bewegingsvrijheid binnen de kaders die haar familie en cultuur haar bieden.

Hakima: Vier maanden heb ik bij mijn vader, stiefmoeder en halfbroers en zussen gewoond. Toen de problemen begonnen te komen, dacht ik: dit is gewoon de meest legitieme manier om onderdak te hebben. Ook voor mijn familie, voor mijn opa dat hij met gerust hart kon zeggen: "Oké, je bent nu bij je vader dus dat is goed." Maar ik kon het niet langer dan vier maanden volhouden. Ineens een heel andere cultuur ... Dat was heel nieuw voor mij. Van toen af ben ik een eigen plekje gaan zoeken.

Anders dan de meeste jongeren, gaat Hakima een stap verder wanneer de richtlijnen haar te nauw worden: ze loopt in feite weg van huis. Binnen de familie krijgt ze de status van rebel en buitenbeentje. Dat maakt dat ze later, weer verzoend met haar moeder en grootouders, wanneer ze wil trouwen met haar niet-Marokkaanse vriend, kan terugvallen op haar ervaring en het leven dat ze buiten de familie heeft opgebouwd. Ook andere exogame jongeren waren dergelijke pubers. Ze hielden het thuis iets langer uit, maar vertrokken uiteindelijk ook in het kader van hun studie naar een andere stad. Daarbij kozen ze de locatie niet in functie van de studie maar eerder omgekeerd: ze

wilden weg van de plaats waar ze opgroeiden. Naïma trok van Rotterdam naar Amsterdam, Nursen van Haarlem naar Den Haag, Souad van Amersfoort naar Amsterdam.

Nursen: In Haarlem waar we opgroeiden woonden heel veel Turken uit onze regio van Turkije en er was heel veel sociale controle. Dat was heel makkelijk, want je kende iedereen en je werd overal uitgenodigd en zo, maar het had ook wel nadelen. Mijn zus studeerde in Leiden en toen ging ik op een gegeven moment de sociale academie in Den Haag doen. Toen hebben we een etage gehuurd in Den Haag. Daar zijn we samen gaan wonen.

Voor Nursens moeder was de nieuwe stad van haar dochters juist de veilige verblijfplaats die bevrijdend werkte: ze was al langer ongelukkig in haar huwelijk, maar durfde in haar gemeenschap van herkomstgenoten in Haarlem geen scheiding aan. De oplossing komt in de vorm van het uit huis gaan van haar twee oudste kinderen. “En toen dus mijn moeder ging scheiden, was het van kom dan maar naar Den Haag met de jongste twee, want wij zitten er al.”

Souad: Ik was eigenlijk vanaf mijn 16e niet meer fulltime bij mijn ouders thuis. Ik ging veel bij nichten slapen of bij ooms en ik heb een heel grote familie. Dus vaak in het weekend dan weg en ... dus ik was eigenlijk gewend om, zoals in dat nummer van Metallica: *Wherever I may roam, where I lay my head is home*.

Leen: Hoe kwam dat?

Souad: We hebben twee ... ik ben de oudste, daarna komen twee zusjes. Eentje is bijna twee jaar jonger, de andere is zeven jaar jonger dan ik. En daarna kreeg ik nog twee broertjes, waarmee ik dus 14 en 16 jaar scheel. En ja, dan kom je op een leeftijd dat je wel eens wat voor jezelf wilt en ... ik denk dat het misschien anders was geweest als mijn moeder achter elkaar kinderen had gekregen. Als er niet zo'n leeftijdsverschil tussen was. Ik vond het ook wel leuk maar ik wilde op een gegeven moment wat iedereen wil, op kamers en mijn eigen leven ... en ik wilde ook geen controle meer van mijn ouders.

Souad en Hakima geven aan van dat ze als tiener moeilijk hun draai vonden in een druk gezin met veel kinderen en een generatieverschil niet alleen tussen ouders en kinderen, maar ook tussen oudere broers en zussen en jongere.

Souad: Dus op mijn 22e ging ik naar Amsterdam, terwijl ik de hogeschool in Utrecht deed. Maar ik had iets van: niet in Utrecht want – dat heb ik nog steeds – de Marokkanen daar, die zijn wat conservatiever of zo, die vond ik wat enger dan in Amsterdam. Ik weet niet, die groepjes die op Hoog Catharijne lopen ...

Leen: En Utrecht is nog steeds dicht bij Amersfoort.

Souad: Precies, met een kwartiertje ben je er. Ik ging stage lopen in Amsterdam. Dus had ik een excuus [om daar ook te gaan wonen]: dat gaat dus niet hè, met het openbaar vervoer. Die verbinding Amersfoort-Amsterdam, dat schiet niet op. Terwijl dat dus totale onzin was, want er zat ook een meisje op de opleiding die kwam uit Nijmegen of Maastricht weet je wel ... Mijn vader heeft me nog helpen verhuizen en ik ging natuurlijk bij een hospita wonen. Daarna had ik besloten: “Ik ga niet meer terug als mijn stage afgelopen is, want dan kom ik hier niet meer weg.” En toen heeft mijn vader nog wel gezegd op een gegeven moment van: “Als je naar Amsterdam gaat, hoef je niet meer terug te komen ...” Maar ja, ik had toch zoiets van pfft [maakt wegwerpgebaar] en twee weken later deed hij weer normaal. Dat viel me nog wel mee want ik dacht dat hij jaren boos zou blijven.

En hij heeft me daarna ook steeds geholpen met verhuizen en zo. Maar ja er kwam ook meer ruimte, want mijn broertjes werden ook ouder en die moesten ook een kamer hebben, dus ik maakte plaats vrij.

Het grote, drukke gezin maakt dat ouders – tegen de verwachting van de dochters in – zich best kunnen verplaatsen in hun wens van meer ruimte voor zichzelf met de studie als motief. Het haalt thuis de druk wat van de ketel, zo merkte Saloua.

Saloua: Ik had zelf ook een eigen woning hier in Amsterdam en daar heb ik eventjes gewoond voor ik hem kende.

Leen: Maar jij woonde dus alleen, dat is vrij uitzonderlijk?

Saloua: Ja, ik heb alleen gewoond, eventjes. Toen woonden mijn ouders nog in een wisselwoning. En het was daar hartstikke klein en soms met mijn studie heb ik toch wat meer rust en ruimte nodig. Dus ik had al van te voren aangegeven van ik sta ingeschreven en ik kan binnenkort een eigen woning verwachten. We hebben het er wel over gehad, van: "Hoe vinden jullie dat?" Ik zeg: "Nou, ik denk niet dat ik zeven dagen in de week in mijn eentje in dat huis ben, in ieder geval dat ik wel in het weekend bij jullie ben, maar wel dat ik doordeweeks wat rustiger kan zijn voor mijn studie." Nou, dat vonden ze geen probleem.

Het probleem is echter dat het feit dat ze ongetrouwd het huis uitgaan, zeker in combinatie met rebels gedrag, de aantrekkelijkheid van de dochters verbruist in de ogen van conservatievere mannen van eigen herkomst en hun families. Een oplossing is te gaan samenwonen met broers en zussen. Saloua vertelt dat haar woning als baken fungeert voor haar (jongere) broers, die uiteindelijk bij haar intrekken en na haar huwelijk de woning overnemen.

Op een gegeven moment ... kijk, ik ben toch gewend aan een beetje drukte om me heen en dat had ik niet, dus toen kwam mijn broer af en toe langs. Nou, op een gegeven moment, van een dag werd het twee dagen, toen drie dagen en nu heeft hij het huis overgenomen.

Onder Turken en Marokkanen komen relatief veel huishoudens voor waarin broers, zussen, neven of nichten een woning delen (zoals Nursen met haar zus), of zelfs een groep van moslima's samen een studentenhuishouding runnen. In de context van het ontsnappen aan de sociale controle zijn dit een soort *halfway* houses, die jongeren een zekere zelfstandigheid geven binnen de grenzen van de *peer*controle, die remmend werkt op al te vrij gedrag. Op de invloed van *peers* op de slaagkansen van een gemengde relatie kom ik in het volgende hoofdstuk terug.

5.2.4 Vluchten naar de partner

Jonge mannen voelen minder drang om naar een andere stad te verhuizen of zelfs maar op kamers te gaan, wellicht omdat ze dit niet zo nodig hebben om zich te kunnen begeven in het uitgaansleven, te roken, drinken en vrijen als ze dat willen, omdat hun nu eenmaal minder uitgaansbeperkingen worden opgelegd. Turkse en Marokkaanse man-

nen in dit onderzoek als Toufik, Mehmet, Moes, Najib en Fatih gingen van huis uit ongehuwd samenwonen met hun niet-Turkse of niet-Marokkaanse vriendin. Geleidelijk aan brengen ze meer tijd door in het huis van hun vriendin, die wel op zichzelf woont, tot ze meer bij haar slapen dan in hun eigen bed bij hun ouders thuis. Dit is een scenario dat voor vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst vrijwel ondenkbaar is. Dat maakt het meteen onwaarschijnlijk dat niet-gemengde stellen een dergelijk traject zouden volgen. Het feit dat ouders in het geval van hun zoons hier weinig zaak van maken, draagt bij aan de verrassing die de mannen voelen wanneer hun trouwplannen met hun vriendin later worden afgewezen. Maar het betekent ook dat deze jonge mannen over een alternatieve verblijfplaats beschikken wanneer het conflict met hun ouders op de spits wordt gedreven.

Liliane: Hij is vanuit zijn ouderlijk huis ... ik geloof dat hij toen ook veel bij een vriend zat, maar je zou kunnen zeggen dat hij vanuit zijn ouderlijk huis hier is komen wonen. Hij heeft ook wel eens bij zijn neef gewoond, dus hij was wel vanaf zijn zeventiende ongeveer, niet altijd meer thuis. Hij was de losbandige van zijn gezin zeg maar.

Leen: En vanaf wanneer woonde hij hier?

Liliane: Nou, ik zou zeggen, we waren zes jaar samen ... het is er een beetje ingeslopen. Laten we zeggen dat we een halfjaar, of driekwart jaar nadat we een serieuze relatie kregen, samenwoonden.

Leen: En wist zijn familie dat, van hij woont bij zijn vriendin?

Liliane: Ja, eigenlijk wel. Omdat hij niet meer thuis was en ook niet op de traditionele adresjes waar ze hem eerder konden vinden.

Cindy: We hebben een paar jaar samengewoond. Ik was geloof ik 24 toen ik het huis uit ging. Met grote ruzie ben ik bij mijn moeder uit huis gegaan. Niet om hem hoor, om andere dingen. En mijn ouders, omdat ze elkaar al kenden, vonden ze het niet eens zo erg dat we samenwoonden. Het is niet gepast, dat vonden mijn ouders ook wel, maar hij was geen vreemde. En zijn familie ... die heeft sowieso weinig te zeggen over wat hij doet. En daarnaast, hij sliep ook heel vaak bij mij thuis toen ik nog bij mijn moeder woonde. Het was eigenlijk net als samenwonen, maar dan met mijn moeder erbij.

We kunnen ons echter voorstellen dat als de vriendin in kwestie ook geen zelfstandige woonruimte heeft, het niet evident is dat haar vriend bij haar in kan trekken in haar ouderlijk huis. In dat geval wordt de houding van de schoonouders ten aanzien van de gemengde relatie acuut belangrijk.

Uiteraard kan ook een jonge vrouw 'vluchten' naar het huis van haar vriend of diens familie en bij hem intrekken, maar dan verbrandt ze al haar schepen achter zich. Mogelijke (eer)wraakplannen van haar familie, of minstens de fantasie daarover, kunnen aan de kant van de man en diens familie de drempel om de vrouw op te nemen verhogen. Het verhaal van Sofia en Maarten, beschreven door Margalith Kleijwegt (2010), is dat van een Marokkaans meisje dat wegloopt van haar familie om bij haar van oorsprong Nederlandse vriend te zijn. Maarten en zijn ouders maken zich druk om de reactie van Sofia's familie (2010: 117) "Op verzoek van Maarten had ze in de week na haar vertrek uit Rotterdam de politie van Utrecht ingelicht. Omdat zij bang was voor de mogelijke reactie van haar vader en broers kreeg ook Maarten het benauwd. Stel dat haar vader zijn emoties niet de baas kon, dacht Sofia. Dan zou hij in staat zijn om naar Utrecht te komen en haar uit huis te sleuren. Of Maarten midden op straat neer te slaan." Uitein-

delijk lijkt de dreiging van eerwraak in het geval van Maarten en Sofia op geen enkel moment reëel te zijn. Sofia's vader en oudste broer verbreken het contact en bannen de gedachte aan Sofia zo veel mogelijk uit hun leven; de broers die qua leeftijd het dichtst bij haar staan zoeken na verloop van tijd weer contact. Het is niet zo dat eerwraak nooit voorkomt, maar de beeldvorming erover en de angst ervoor lijkt behoorlijk uit proportie in vergelijking met het daadwerkelijke risico dat een stel in overtreding loopt (Van Eck 2000; Schrover 2011).

Een meisje dat wegloopt met haar vrijer omdat haar ouders erop tegen zijn, kan de situatie zo insceneren dat ze past in een gevestigd cultureel repertoire: Turkse meisjes die niet mogen trouwen met de man van haar keuze laten zich schaken. Het stel moet lang genoeg 'verdwijnen', met de hulp van zijn familie, tot het waarschijnlijk is dat het meisje ontmaagd is en de eerste woede van haar familie bedaard. In dit scenario moet het stel ook rekening houden met eerwraak, maar de afkoelperiode geeft de familie van de vrouw de gelegenheid de nu onomkeerbare match te herevalueren. Dat waar ze niet zelf voor zouden kiezen, daar kunnen ze misschien wel mee leren leven. Vervolgens kan het stel verder doorgaan met het leven als waren ze getrouwd. Het in scène zetten van een 'ontvoering' gebeurt ook in Nederland door Turkse stellen (Van Eck 2000; Yerden 2001; Sterckx en Bouw 2005). Maar het is een riskante manier om uit de band te springen, die een grote gevoeligheid vereist voor de spelregels van de eercultuur en de machtsverhoudingen tussen families. Het feit dat het een herkenbaar scenario is, maakt het voor Turkse ouders wel makkelijker zich erin te verplaatsen en de situatie te accepteren, zowel als hun dochter wegloopt naar haar vriend, als wanneer ze zelf de vriendin van hun zoon moeten opvangen die van huis wegloopt om met hem te trouwen.

Geschaakt

Nadat ze al één gemengd huwelijk heeft moeten accepteren – Yasemins oudste dochter trouwde met een soennitische Turk, terwijl ze zelf thuis alevitisch zijn – kondigt haar tweede dochter aan dat ze wil samenwonen met haar Nederlandse vriend. Yasemin: "Dat kan ik natuurlijk niet accepteren. Als je nou getrouwd bent, dan is dat nog iets anders. En toen op een dag toen ik niet thuis was en mijn man ook niet, alleen mijn twee dochters waren wel thuis, toen zei ze: 'Nou, mijn vriend komt me ophalen voor de deur'. En wat gebeurde er, mijn andere dochter belde die avond: 'Sevim is weg, niks aan te doen'. We hebben een paar maanden geen contact gehad, niet gepraat met elkaar. Ze durfde niet te komen. Ik wist wel waar ze was. Toen wilde die man graag kennismaken. Ze hebben iemand gestuurd, een kennis, om te bemiddelen om het goed te maken. Dat had die Nederlandse man gedaan, hij was een hele lieve jongen, intelligent en rustig. Mijn dochter durfde niet langs te komen want vader was echt kwaad en dat weet ze wel. En toen kwam die kennis en mijn man zei nee: 'Nee, laat maar'. Maar toen waren we nog kwaad. Een paar maanden later kwamen ze weer, mijn dochter en haar vriend. Een beetje huilen, een beetje verdrietig natuurlijk. We hebben even gezeten en wat gedronken. En toen later werd het beter, ze kwamen bij mij thuis en het ging wel goed."

In feite is voor de kansen om een gemengde relatie te laten slagen de woonsituatie van de niet-Turkse of Marokkaanse partner even cruciaal. Bij de stellen in mijn onderzoek beschikte ten minste een van beide partners over eigen woonruimte, met uitzondering van Rachida en Ahmet die een jaar bij Rachida's moeder inwoonden voor ze een eigen appartement kregen toegewezen. Waar autochtone ouders minder principiële

bezwaren hebben tegen het alleen wonen van hun dochters en zoons, blijven autochtone jongeren steeds vaker lang hangen in ‘hotel mama’ (Brinkgreve 2004; Zorlu en Mulder 2011). Dat bemoeilijkt een eventuele gemengde relatie. Meisjes gaan over het algemeen eerder uit huis – de dubbele moraal voor jongens en meisjes is natuurlijk niet beperkt tot de Turkse en Marokkaanse cultuur – waarschijnlijk net zoals de Turkse en Marokkaanse jonge vrouwen van de eerdere citaten, om meer bewegingsvrijheid te krijgen. Verder komen alle mogelijke woonvormen voor tussen thuis wonen en volledige zelfstandigheid, die ook de mogelijkheden van de uit huis wonende Turkse en Marokkaanse jongeren inperken.

Het is duidelijk dat wie op eigen titel kan beschikken over woonruimte de stevigste positie heeft in (conflictueuze) interacties met zijn of haar omgeving. Wie inwoont bij de partner of zelfs de schoonouders moet die relatie goed houden. Als een van de partners zo afhankelijk wordt van de ander legt dat druk op de relatie.

5.3 Uit de schaduw treden

5.3.1 *Zorgvuldig geënceneerde loyaliteit*

Jaco: Kijk, het laatste jaar, voordat Yalda het vertelde thuis, vermoedde haar moeder echt wel dat ze een relatie had. Dat begon dat wij inderdaad om vier uur afspraken en om acht, negen uur ging ze dan naar huis. En een of twee keer in de week spraken we in de avond af. Maar op een gegeven moment was ze gewoon elke avond bij mij en toen werd je ook wel vaak opgebeld. Dus ja, haar moeder wist het ook wel. Ja. Dus ik bedoel, het feit dat ze drie, vier keer of vaker belden.

Leen: Dat was het teken dat ze iets vermoedde?

Jaco: Nou, bellen deden ze daarvoor ook wel ... Maar nu was je gewoon altijd weg. En je moeder is niet gek natuurlijk.

Een ‘geheime’ relatie is niet altijd volledig onbekend bij de naaste familieleden van het stel: ouders of broers en zussen vermoeden wel degelijk dat er iets speelt, maar kiezen ervoor dit niet aan de grote klok te hangen. Ook dit mechanisme kennen we van de clandestiene endogame relaties (Sterckx en Bouw 2005). Volgens de spelregels van de eercultuur hoeven ouders of broers pas in te grijpen wanneer de reputatie van de familie op het spel staat: als de ongeoorloofde liefde openbaar wordt. Dan zijn ze gedwongen de situatie te corrigeren. Ouders zijn best bereid om een voorhuwelijkse relatie door de vingers te zien – tenminste zolang de geliefden discreet zijn – want hun kinderen moeten toch eens ‘aan de man’ geraken. Als de tijd vereist dat jongens en meisjes elkaar leren kennen voor het huwelijk moeten ouders enige speelruimte toestaan. De mate waarin, hangt af van het feit of de min of meer geheime relatie als een aantrekkelijke match wordt beschouwd en of het een zoon of dochter betreft die uit vrijen gaat, evenredig met de mate van schande die over de familie komt bij ontdekking. Een gemengd huwelijk overschrijdt sowieso de grenzen. Wat in dit stadium ontstaat is een subtiel spel van verhullen en onthullen, waarin beide partijen de ander zo lang het kan in haar waarde laten. Er moet pas een einde aan komen wanneer de (gemengde) relatie niet meer verborgen kan blijven: als het stel wil trouwen, de vrouw zwanger is of als ze zijn betrapt.

De strategie van jongeren en van ouders die wel iets vermoeden om de confrontatie niet op de spits te drijven, zorgt ervoor dat de toekomstverwachtingen van beide partijen niet echt aan elkaar worden getoetst. Het onderwerp van de gemengde relatie wordt niet direct besproken, maar ‘tussen de regels’ geven zowel de jongeren als hun ouders hints over hun standpunt. Het probleem is dat die hints worden opgepikt of geïnterpreteerd naargelang het de ontvanger uitkomt. Zo kunnen zowel ouders als jongeren hopen dat de tijd zijn werk zal doen en het nooit tot een aanvaring komt.

Toufik: Maar altijd als we weggingen of als ik daar dan weer eens in mijn eentje was, kwam er zo tussen neus en lippen door wel weer eens een opmerking. Bijvoorbeeld: “Zou je niet eens serieus worden?” Nou, dat is het geneuzel wat volgens mij in heel veel Marokkaanse families voorkomt, dat er niet op de man af wordt gezegd van: “Zou je niet eens een Marokkaans meisje opsnorren?” Maar met ‘serieus worden’ en dan moet jij weer snappen wat daarmee bedoeld wordt en zo verder, weet je wel? En ik altijd van: “Ach, als ik serieus word dan merken jullie dat wel.” En: “Ik zal ooit wel eens gaan trouwen, maar op dit moment denk ik daar nog niet echt over na.” Dus ik zei ook nooit keihard van: “Nee, ik ga met Jantine trouwen.” Of: “Ja, ik ga met een Marokkaanse trouwen.” Het ‘wie’ was altijd ... Het eigenlijke gesprek werd tussen de regels door gevoerd. Nou ja, en dan voelde je ook allebei dat wat er gezegd werd andere dingen impliceerde, maar die implicatie die sprak je niet uit.

Het niet openlijk bespreken van seksualiteit en relaties is onderdeel van rituele schaamte: een kwestie van respect voor je ouders. Deze ‘respectvolle’ *staging* van het begin van de relatie kunnen we duiden als een van de tekenen van de loyaliteit die kinderen hun ouders toedragen. Hoe de werkelijke machtsverhouding ook in elkaar zit, door rekening te houden met hun gevoeligheden geven de jongeren hun ouders beslissingsmacht over hun liefdesleven. Dat heeft gevolgen voor de relatie met hun ouders en die met hun partner.

5.3.2 Strategieën omtrent bekendmaking

Ouders op de hoogte brengen van hun gemengde relatie is voor de jongeren een kwestie van de juiste balans vinden tussen eigenrichting en respect. Saloua, Farida, Yalda en Saba laten doorschemeren dat ze er aanvankelijk van uitgaan dat een negatief oordeel van hun ouders doorslaggevend zou zijn. Het meest beducht zijn de vrouwen voor de reactie van vader. Moeder wordt eerder in vertrouwen genomen en vaker terloops in een gesprek met het gegeven geconfronteerd, terwijl zij het inlichten van vader niet aan het toeval overlaten en formeler benaderen. Daarbij willen de dochters een sterke suggestie geven aan hun vader dat dit de huwelijkspartner van hun keuze is, terwijl ze toch de indruk willen wekken dat vaders oordeel ertoe doet. Daarom moeten ze duidelijk maken dat ze deze kandidaat kennen en vertrouwen, zonder weg te geven dat ze al een tijdje verkering hebben (vgl. Sterckx en Bouw 2005).

Yalda: Nee, dus toen ik het aan mijn moeder vertelde, heb ik gezegd dat wij zo'n jaartje iets hadden. Dat ik hem wel al langer ken, maar ik heb gezegd dat ik hem gewoon zo lang ken dat we ... hoe zeg je dat? Hoe langer dat we elkaar kennen, dat is wel op waarheid gebaseerd, van: “Ik ken hem zo lang, maar we zijn gewoon vrienden geweest.”

... Aan mijn broer heb ik wel verteld dat we iets hadden, maar dat we daarna gewoon vrienden werden omdat het te moeilijk werd. Enigszins wat waarheid erin gehouden. Maar niet gezegd dat we zo lang al geheim een relatie hadden. Dat zou iets te groot zijn. Of te lang zijn.

Binnen de familie zijn jongere broers, zussen en schoonzussen de eerste personen aan wie jongeren van Turkse en Marokkaanse origine vertellen over hun gemengde relatie. Met hen bespreken ze welke reactie ze van hun ouders mogen verwachten en hoe ze die gunstig kunnen beïnvloeden. Hierna kiezen velen ervoor om moeder tot bondgenoot te maken: zij staat het dichtst bij vader. Het feit dat moeder, jongere broers en zussen en schoonzussen gezien worden als veiliger te benaderen dan vader, verraadt hun positie in de gezinshiërarchie: ze hebben – tenminste formeel – niet het laatste woord. Toch is hun steun onontbeerlijk, gezien de delicate manier waarop de huwelijksplannen bij vader moeten worden aangebracht. De jongeren rekenen erop dat deze vertrouwenspersonen het voorwerk doen en zo tactvol als mogelijk vader voorbereiden op het nieuws over het voorgenomen gemengde huwelijk. Het gevolg is dat als de intermediairs niets zien in de match, of deze hun eigen belangen bedreigt, ze de plannen van het gemengde stel ernstig kunnen dwarsbomen door op de verkeerde momenten te veel of te weinig te onthullen. Yalda nam, voor ze naar haar moeder en broers stapte, een schoonzus in vertrouwen. Daarmee nam ze slechts een beperkt risico: de schoonzus is niet in een positie om het de enige dochter van de familie moeilijk te maken. Toch heeft ze potentieel explosieve informatie in handen. Ze kiest echter de kant van Yalda en vertelt niets aan haar man of schoonmoeder.

Leen: En hoe reageerde je schoonzus?

Yalda: Ze reageerde heel normaal eigenlijk. Ze had zoiets, als je weet wat je ...

Leen: En die heeft het niet doorverteld aan haar man?

Yalda: Nee, nee. Anders hadden we dat nu wel geweten, als ze dat had doorverteld. Nee, ze heeft het heel netjes voor zich gehouden, waar ik heel blij om ben maar ja ... ze wilde daar natuurlijk ook niet zelf verantwoordelijk voor zijn. Gaat ze nu ook achteraf niet zeggen, want dan gaan mensen haar daarop aanspreken, van: "Waarom heb je dat niet eerder gezegd?" Dan krijgen ze het idee dat zij daar misschien invloed op hadden kunnen hebben.

Eerder, in de verhalen van de ongehuwd zwangere Liliane en Cindy zagen we al hoe zussen, die als intermediair moeten optreden tussen de 'vreemde' vriendin van haar broer enerzijds en haar ouders anderzijds, het met opzet of per ongeluk voor het gemengde stel verpesten door het nieuws over de zwangerschap op een onhandige manier over te brengen.

Vader is het hoofd van het gezin en heeft de doorslaggevende stem, maar zijn adjutanten binnen de familie zijn de oudste zonen. In de verhalen van de gemengde stellen vormen de oudste broers de te overwinnen tegenstanders. Vaak zijn zij op de traditionele manier getrouwd, met een vrouw die door de familie werd geselecteerd, en verdedigen zij tegenover de jongere broer of zus die dat patroon doorbreekt ook hun eigen keuzes.

Liliane: Die oudste broer, denk ik, die had ook een heel goede rol voor ons kunnen spelen. Want moeder en zus die belden de volgende dag echt boos en huilend op. Vader nog eens boos erachteraan ... en van: "Wat is de status, is ze al weg?" en bladiëbla en broer die dan vervolgens gaat bemiddelen. Maar op zo'n manier, dat hij gaat bemiddelen voor het gelijk van de ouders, niet dat hij opkomt voor ons.

Ook in het onderstaande verhaal van Farida en Bilal zijn de oudste broers van Farida degenen, die het langst volhouden dat een huwelijk tussen hen beiden onacceptabel is. Tot zij zich gewonnen geven en de ontmoeting tussen Bilal en hun ouders op touw zetten. Het feit dat zijn zoons deze rol op zich nemen helpt Farida's vader om zich voor het idee van een niet-Marokkaanse schoonzoon open te stellen.

Familieberaad

Voordat Bilal – met succes – om Farida's hand ging vragen, overlegde hij wat af met haar broers en zussen. Die waren er erg sceptisch over dat hun relatie door de vader en moeder van Farida zou worden geaccepteerd. Bilal: "Het allergrootste struikelblok was uiteindelijk, na zo veel jaren ... al diegenen die het wel wisten, dat Farida 'iets' had met een niet-Marokkaan. En zij waren eigenlijk degenen die de vlam lekker aanwakkerden, door te beweren dat dat dingen zijn die niet kunnen!" Farida bracht eerst degenen met de minste invloed binnen het gezin op de hoogte van haar verking met Bilal. "Mijn twee oudste broers die wisten het later pas. Maar mijn broertje en mijn andere zusjes die wisten het meteen al vanaf het begin. Ik heb ook meteen gezegd van: 'Luister eens, ik heb iemand ontmoet, alleen het probleem is, hij is niet Marokkaans.' En mijn broertje had meteen zoiets van: oh nou ja, maakt niet uit. Een zus vond het ook allemaal wel prima, alleen die had wel wat vraagtekens en die andere was wel wat conservatiever." Als de relatie blijft duren en er serieus aan trouwen wordt gedacht, worden ook Farida's oudere broers ingelicht. Farida: "Ja, we hadden hele meetings met de hele familie. Behalve met mijn vader en moeder dan." Niet alleen hadden sommige zussen en broers zelf hun twijfels bij de relatie, maar ze dachten ook na over hoe en wanneer het nieuws te brengen aan hun ouders. Bilal: "Wanneer gaat hij zich voorstellen aan de familie? Hoe gaan we dat doen? Uiteindelijk, vijf en een half jaar later, toen puntje bij paaltje kwam dat ik er dus wel heen zou gaan, wisten ze niet wie het zou doen, want daar zijn risico's aan verbonden. Niet alleen dat, maar ... hoe je dat verhaal zou moeten brengen. Want er komt dus iemand aan de deur, maar waar komt die vandaan? Wie is dat, hoe lang kennen die elkaar? Eigenlijk is dat simpel, maar voor die ouders dat kunnen slikken, moet je daar een heleboel aan voorkauwen." Farida: "Ja, want degene voor wie wij het bangst waren, mijn vader, omdat we niet wisten hoe hij zou reageren ... het kon twee kanten op, of hij accepteerde het, of hij accepteerde het niet en dan was het klaar, afgelopen." Bilal's vader heeft zo zijn bedenkingen bij deze besloten vergaderingen met Farida's broers en dringt aan op openheid, zowel voor Farida als uit respect voor haar ouders. Bilal zou het liefst ook meteen open kaart spelen met Farida's vader en moeder, maar volgens de broers onderschat hij schromelijk hoe slecht dat zou vallen bij vader. Bilal: "Ik heb toen gezegd tegen jouw oudste twee broers: 'Ik wil wel eens met jullie moeder praten. Want dat is normaler dan dat ik met jullie praat. Aan haar kan ik dingen uitleggen.' Maar dat wilden zij dus niet, want dan zou die moeder het ook al weten en ook mee in dat complot zitten. Dat wilden zij dan niet en dat begreep ik ook wel, nu ... ik had haar wel heel graag willen spreken in die periode. Want die mensen weten eigenlijk niet beter." Farida: "Mijn moeder die had er niet eens zo veel problemen mee." Zo klimmen Farida en Bilal steeds hoger in de familiehiërarchie, waarbij ze van iedereen eerst groen licht moeten krijgen voor ze de ultieme autoriteit, de vader van Farida, kunnen benaderen. "Ik zou daar gewoon aan de deur

aanbellen. Maar als ik zoiets lanceerde bij haar broers en zussen, die trokken bleek weg. Want dat is niet de manier waarop je dingen doet. Alleen ik was het op een gegeven moment zo verschrikkelijk zat dat er niets werd gedaan ... omdat als ik het zo zou doen, nou dan kon ik er een kruis doorheen zetten. Als Farida het zou doen, was het risico dat zij ... de represailles zouden gewoon on, on ... dat kon je gewoon niet vatten, dus ...” En dus wordt er een scenario bedacht dat het aannemelijk maakt dat Farida en Bilal elkaar kennen, zonder dat aan het licht komt dat ze al zo'n lange tijd verkering hebben. Farida: “Het moet bij ons altijd via via gaan zeg maar. Een zwager of een vriend of iemand anders, die hoog aanzien heeft bij je ouders, die komt dat dan vertellen, zo van: ‘Er is iemand die met je dochter wil trouwen.’, waarbij de ouders zoiets hebben van: ‘Oh ja, dat kan ik wel goedkeuren; als zo iemand naar je toe komt, dan zit het wel goed.’” Bilal: “Dus uiteindelijk heeft een van mijn zwagers gezegd van: ‘Ik ben het ook zat, ik ga ernaartoe.’ Samen hebben we toen een *plan de campagne* gemaakt. We moesten een aanknopingspunt vinden.” Farida: “We mochten niet zeggen dat we een relatie hadden, dan zou het gewoon onmogelijk zijn.” Bilal: “Ik werk met een Marokkaanse jongen en zijn jongste broer die kende de jongste broer van Farida en dat was het aanknopingspunt.” Anders dan ze hadden verwacht, heeft Farida's vader geen bezwaar tegen Bilal als schoonzoon. “Dus wij verkeerden allebei een beetje in een shocktoestand. Gewoon zo! Er is geen strubbeling geweest. Geen een, maar ja ... dat weet je natuurlijk niet [op voorhand].”

De vraag is of Farida's vader sowieso weinig bezwaar had tegen een 'Belg' in de familie, of dat de zorgvuldige voorbereiding van het moment waarop Bilal om Farida's hand zou komen vragen de doorslag heeft gegeven. Het feit dat Bilal en Farida de protocollen van het handvragen en de introductie door een bekende van de familie hebben gevolgd en zich verzekerd hadden van de steun van Farida's oudere broers, heeft het voor haar vader waarschijnlijk makkelijker en veiliger gemaakt om zijn toestemming te verlenen voor het huwelijk. Dat zagen we ook al bij andere stellen die de vormvoorschriften van de huwelijksluiting aanhouden (hoofdstuk 3). Wat betreft het geleidelijke aankondigen, via de jongere broers en zussen en uiteindelijk Farida's moeder, volgden ze uiteindelijk een voor een hedendaagse Marokkaanse familie heel gangbare weg.

5.3.3 Verpletterende loyaliteit

Het valt op dat jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst, ook degenen die buiten de eigen kring trouwen, de interactie met hun ouders op een heel omzichtige en respectvolle manier aanpakken: als *deference ritual* (Collins 2004: 278). Op gebied van gezinsvorming geven ze waar mogelijk hun ouders de rol in het hofmakerijproces die hen traditioneel toekomt. Ze gaan daarin niet zo ver als de jongeren die in eigen kring trouwen en in laatste instantie gaat een aantal van hen ook zijn eigen gang als het antwoord op hun eerbiedig geformuleerde vraag om toestemming niet het gewenste is. Maar in ieder geval voor de vorm behandelen ze hun ouders en met name hun vader, zo veel mogelijk als het gezinshoofd aan wie zij ondergeschikt zijn. Dit moet voortkomen uit loyaliteit: in werkelijkheid beschikken hun ouders niet over de middelen om hun volwassen kinderen gehoorzaamheid af te dwingen. Dat geldt voor meer migrantenkinderen die de leeftijd van wettelijke volwassenheid zijn gepasseerd.

De ongunstige sociaaleconomische positie van veel migrantengezinnen zorgt ervoor dat de kinderen die in deze gezinnen opgroeien, sneller op eigen benen leren staan. Zowel exogame als endogame jongeren geven aan dat ze al snel niet meer konden reke-

nen op een ouderlijke bijdrage aan zak- en kleedgeld, maar dat ze dat zelf met een bijbaantje moesten verdienen. Dat geeft hen het gevoel, op de vaste lasten na, redelijk financieel zelfstandig te zijn.

Yalda: Tot vorig jaar kreeg ik studiefinanciering en ik heb altijd bijbaantjes gehad. Ja en mijn moeder, omdat ze niet werkt ... Nee, dat was ook nooit nodig [dat zij zakgeld kreeg van haar moeder]. En als ik het dan niet had, of wat krapper zat, dan was mijn moeder altijd wel bereid om mij te helpen.

Leen: Ben jij afhankelijk van je moeder, qua inkomen en dergelijke?

Najib: Wel eh ... nee. Wel in iets anders. Wel emotioneel. Dat sowieso. En je weet bij ons staat je moeder heel hoog. Ja, ik heb veel voor mijn moeder over. Maar dat heeft ook zijn grenzen natuurlijk. Ik denk dat een moeder die een beetje echt een moeder is, dat niet misbruikt.

Leen: Je moeder is huisvrouw, weduwe, heel breed zal ze het niet hebben ... behalve dat jullie thuis wonen, zal je niet om geld moeten vragen.

Najib: Nee, inderdaad niet. Maar wij hebben het nooit breed gehad thuis. Mede omdat mijn vader niet meer kon werken, een uitkering had en mijn moeder die werkte niet. En we woonden in een relatief groot huis, met een groot gezin, dus ja, lastig. Dus ik weet nog wel dat ik op mijn dertiende begon met een krantenwijk. Zo ging dat verder en zo heb ik op jonge leeftijd al mijn eigen schoolboeken moeten betalen, mijn eigen kleding en daarnaast een beetje financiële steun geven aan thuis.

Hakima: Vanaf mijn zestiende denk ik. Vanaf dat ik begon te werken. Maar ik heb me nooit zo afhankelijk gevoeld ... nja, je bent natuurlijk altijd afhankelijk van je ouders, ze geven je eten en kleren ... maar ik kreeg nooit zakgeld of zo. Op een gegeven moment begon ik te roken, en dan vroeg ik geld aan mijn moeder om een broodje op straat te kopen of zo. Dus ... op mijn zestiende begon ik te werken en vanaf dan ben ik echt onafhankelijk geweest.

Toch is het hebben van een baan(tje) zeker voor Marokkaanse en Turkse meisjes niet vanzelfsprekend. Degenen die een hoofddoek dragen worden op die basis nogal eens geweigerd. Ook zien ouders het buitenshuis werken van hun dochters sneller dan in het geval van een opleiding als een bedreiging voor haar eer die – als het gaat om een weinig prestigieuze baan – niet wordt gecompenseerd door haar stijging op de maatschappelijke ladder. Om die reden komt het voor dat laagopgeleide Marokkaanse en Turkse jonge vrouwen na hun opleiding thuis zitten wachten tot zich een geschikte huwelijkskandidaat aandient (Bouw et al. 2003; Sterckx en Bouw 2005). Voor laagopgeleide vrouwen van alle culturen vormen het huwelijk en het moederschap een aantrekkelijk alternatief voor een baan die weinig oplevert in termen van status en salaris. De Turkse en Marokkaanse meisjes die thuisblijven, verliezen daarmee aan zelfstandigheid, bewegingsvrijheid en contacten buiten de familie, hetgeen het treffen van een partner van andere herkomst erg onwaarschijnlijk maakt.

Van mijn exogame gesprekspartners heeft iedereen een inkomstenbron onafhankelijk van de ouders, hoe wisselvallig die ook moge zijn aan het begin van hun carrière. Als het mogelijk is, wordt bij sommigen het budget door de ouders of door oudere, werkende broers en zussen aangevuld. Uiteraard betekent meer steun ook een grotere afhankelijkheid die de jongeren opbreekt als het tot een conflict komt met hun familie. Mehmet realiseert zich dat, als hij zich niet eerder materieel minder afhankelijk had

gemaakt van zijn ouders, het conflict met zijn ouders om zijn relatie met Jane dan wellicht was geëindigd in een breuk tussen hem en zijn autochtone vriendin.

Mehmet: Ik heb heel bewust, omdat ik het eerste jaar steeds weer te horen kreeg: "Maak nou eens een opleiding af, haal nou eens dat diploma, heb ik dat wel meegenomen ... Ze vragen steeds dingen, wat ik heel vervelend vond. Toen heb ik gezegd: "Ik ga zelf mijn studie betalen. Ik doe mijn eigen boodschappen, gooi zelf benzine in de auto, betaal mijn eigen verzekeringen", gewoon om het gevoel te houden dat ik minder afhankelijk ben van ze. Maar dat is een keuze die ik zelf heb gemaakt en daar waren ze het helemaal niet mee eens. Maar ja, anders waren ze daar nu nog mee bezig geweest en dan zou het voor ons nog moeilijker zijn samen. Dus ik ben wel blij dat ik dat toen heb gedaan.

Of ouders geneigd zijn, of in een positie zijn om hun kinderen veel speelruimte te geven, hangt in grote mate af van hun welvaartsniveau (De Regt 1993; Brinkgreve 2004). Een bescheiden gezinsinkomen van Turkse en Marokkaanse ouders brengt aanzienlijk minder materiële verwennerij van de kinderen met zich mee, waardoor ze volgens Zorlu en Mulder (2011) eerder het huis uit gaan. Het maakt ook dat ouders gebaat zijn bij financieel zelfstandige kinderen. Maar armoede maakt ouders ook afhankelijk van volwassen kinderen: de 'armoedecyclus' zorgt ervoor dat lagereklassegezinnen, waaronder veel migrantengezinnen, het welvarendst zijn in de periode dat er volwassen, werkende kinderen inwonen die hun loon in de huishoudpot storten. Ook mijn gesprekspartners geven – als ze daartoe in de gelegenheid zijn – materiële steun aan hun ouders.

Yalda: Nou mijn moeder, er is een periode geweest, toen werkte ik veel, had ik in ieder geval meer geld. Dan gaf ik geen geld aan mijn moeder, dat zou ze ook nooit aannemen, dan zou ze zeggen: "Ga maar lekker sparen." Maar wat ik wel deed was de boodschappen betalen, of een aantal leuke dingetjes voor in huis kopen, dat soort dingen. Dat vind ik gewoon leuk. Mijn moeder zou nooit dat geld ook aannemen van mij. Ze zou me gewoon uitlachen.

Leen: Je moet het wat inkleden?

Yalda: Precies!

Leen: En weet je of je broers dat wel doen?

Yalda: Nee. Maar als ze dan wat doen is het ook met boodschappen komen, of zo tussen-door de gelegenheid vinden om ... "Goh, moeder heeft dit of dat nog niet, laten we dat aanschaffen." En met verjaardagen of Moederdag of zo, heeft ze grote nieuwe dingen nodig als tuinstoelen of zo en daar helpen ze haar dan mee.

Leen: En helpen jullie je moeder ook met papieren, instanties etc.?

Yalda: Ja, papierwerk wordt door mijn broer eigenlijk gedaan, meestal door de oudste. Verzekeringen, belastingen, alles wat ... al het papierwerk wordt door hen gedaan en soms help ik ook.

Wat in deze gezinnen heel veel voorkomt, is dat ouders van hun kinderen afhankelijk zijn in hun contacten met Nederlandse instanties. Vrijwel al mijn gesprekspartners vertelden dat hun ouders een beroep op hen doen om hun administratie te regelen: om brieven van de gemeente, juridische of medische instanties of de belastingdienst te vertalen en te beantwoorden. Zeker wanneer volwassen kinderen een hogere opleiding volgen, laten ouders de moeilijkere communicatie met de Nederlandse instanties aan

hen over. Ook dat is een bron van afhankelijkheid van ouders ten opzichte van hun volwassen kinderen.

5.3.4 Hinderkracht

Diverse informanten geven aan dat de reactie van hun ouders niet was zoals verwacht. Diegenen die erop anticiperen dat de reactie negatief zal zijn, stellen zich er onder invloed van de populaire beeldvorming iets anders van voor dan wat ze in werkelijkheid meemaken (vgl. Savin-Williams 2001). Hoewel de reacties van Turkse en Marokkaanse ouders op een gemengde relatie in bijna alle gevallen heftig zijn en de jongeren schokken, behoren woede en straf, dreigementen en agressie niet tot het geijkte patroon. Dat komt doordat woede en vergelding emoties zijn van de sterkere partij in een interactieketen (Collins 2004: 126). Uit de conflicten rond partnerkeuze kunnen we opmaken dat ouders niet (langer) de dienst uitmaken in het gezin van de exogame jongeren. Waar we in de verhalen van jongeren die in eigen kring trouwden, op jonge leeftijd en met een door de familie gearrangeerde partij, wel beluisteren dat ouders met woede, dwang en zelfs agressie reageerden op het tegensputeren van hun kinderen (Sterckx en Bouw 2005) is dat zelden het geval in de verhalen van gemengd gehuwden.

Een dreigement waar bijna alle gemengde stellen op een of ander moment mee werden geconfronteerd is eerder passief van aard en weerspiegelt beter de eigenlijke afhankelijkheidsrelaties: dat van uitsluiting. Ze worden voor de keuze gesteld: je kiest voor je geliefde of je kiest voor ons. Als je trouwt, ben je verder niet meer welkom. Dit maakt meer indruk op jongeren die nog thuis wonen en die geen eigen verblijfplaats hebben, zoals eerder reeds gesteld. De gemengd gehuwden doorzagen dit dreigement, voor zover het al voorkwam, eerder als bluf.

Yalda: Nee. Er was een periode dat ik tegen Jaco zei van: "Hadden ze dat maar gezegd!" Dan was het voor mij zo ... Dan hadden ze die deur opengegooid van: "Hé, je hebt het zelf gezegd! Nou!" Dat was voor mij echt de redding geweest. Dat klinkt misschien heel raar, en Jaco zei ook: "Dat zeg je nu."

Jaco: Ja, dat zeg je op zo'n moment ...

Yalda: Nee, nee ... Ik heb me toen zo rot gevoeld. En natuurlijk zou het me pijn doen, want ik hecht wel waarde aan familie en leuke relatie met ... Maar ik was helemaal niet gelukkig thuis. Dus dat meende ik ook echt. Je bent al zo veel gewend, dus, voor mij was dat echt een vrijbrief geweest. "Het is rot van jullie, maar het verbaast me niet, en eigenlijk komt het me heel goed uit, want ik wil hier graag weg, ja." Maar dat gaan ze natuurlijk niet zeggen. Want dan is het schandalig dat je dochter het huis uitgaat zonder te trouwen. En dat willen ze niet.

Wanneer ze te maken hebben met redelijk zelfstandige kinderen, kunnen ouders natuurlijk slechts beperkt dreigen met een uitwijzing. Het is duidelijk niet de bedoeling dat het kind daadwerkelijk uit het leven van de ouders verdwijnt: wanneer ze dit argument inzetten, spelen de ouders hoog spel.

Mehmet: Mij is op dat moment heel vaak gezegd, ja ... (...) van kies maar, uiteindelijk. Ja. Dat heeft twee weken of zo gespeeld. Twee of drie weken. Ja. En toen heb ik uiteindelijk mijn keuze met ze gedeeld.

Jane: Het was een hele periode van emotionele oorlog, een beetje. Op een gegeven moment ... hij wist dat die keuze eraan zat te komen, er komt een moment dat ik moet kiezen. En daar leefden wij naartoe. Met in ons beider achterhoofd, van het kan ook nog zijn dat hij op dat moment zegt, ik ga voor mijn familie. En toen kwam dat moment ineens, onverwacht, met een sms'je: "Ik heb voor jou gekozen" (...) en toen draaide de wereld opeens om!

Mehmet: Toen was het heel stom, want toen was mijn ma er opeens trots op dat ik de knoop door kon hakken, dat ik voor Jane kon kiezen.

Een andere vorm van uitsluiting, die ook verschillende gemengde stellen meemaakten, is het wegblijven van de ouders bij de bruiloft.

Toufik: Ze zijn niet gekomen op de bruiloft.

Leen: Had je dat zien aankomen?

Toufik: Nou, ik moet bekennen, ik had tot op de dag van de bruiloft – want ik wist, ze hadden gezegd: "We komen niet, we accepteren je keuze niet" – ergens in mijn achterhoofd had ik de hoop – de illusie naar later bleek – dat ze wel om twee uur zouden zeggen van: "Die eikel doet het toch, laten we maar langsgaan ..." Nee, hebben ze niet gedaan. Ze zijn niet gekomen, ze hebben niks van zich laten horen.

Leen: Dat is heel hard.

Toufik: Dat vond ik ook.

Leen: Was het een soort van bluff?

Toufik: Ik had het niet van ze verwacht, tot die dag. Ik dacht dat ze zouden inbinden op het laatste moment. Maar het was voor hun een principiële ding ... En zij vonden weer, dat bleek achteraf, het vanuit mij weer heel erg hard dat ik het gewoon door had gezet. Zij hadden ergens gedacht van: ach, hij blaast het af de laatste week of zo. Of toen de week al gevorderd was: nou, hij zal ... En ik had ook niet extra moeite gedaan van: "Jongens, ik vind het belangrijk als jullie komen." Ik had gewoon een uitnodiging gestuurd, het werd hard tegen hard gespeeld. En we hebben allebei verloren. Ik heb mijn ouders niet op mijn bruiloft gehad en zij hebben hun zoon niet zien trouwen. Wat dat betreft zijn er weinig winnaars in dit soort situaties.

De bruiloft wordt ingezet als drukmiddel, zowel van Turkse of Marokkaanse kant als van de andere kant, wanneer de familie het niet eens is met een partnerkeuze. In de meeste gevallen willen ouders het dreigement van het uitsluiten van een stel niet hardmaken; het is een manier om emotionele druk uit te oefenen waarmee de ouders zelf groot risico lopen. Het wordt als machtsmiddel ingezet in situaties waarin de familie zich nog niet helemaal bewust is van het feit dat ze de greep op een jonge man of vrouw heeft verloren, omdat deze laatste nooit eerder de grenzen van zijn of haar bewegingsruimte heeft opgezocht. Een ultimatum als dat van de uitsluiting is slechts een hoogtepunt in een soms langgerekt proces van emotionele drukuitoefening, die mogelijk effect heeft waar fysieke dwang of straf een lang gepasseerd station is.

Een aanwijzing voor het feit dat de familiale machtsbalans in de ouderlijke gezinnen van de gemengd gehuwden meestal al eerder is doorgeslagen in het voordeel van de kinderen, zien we in de manier waarop ouders in het conflict gebruikmaken van hun 'hinderkracht'. Hinderkracht is het wapen van de zwakken; deze term van Abram de

Swaan (1982) duidt op het – al dan niet strategisch – etaleren van hulpeloosheid om te bewerkstelligen dat er voor je gezorgd wordt. Het is de kracht van degenen die geen directe tegenprestaties kunnen leveren in een wederkerige relatie. De werking ervan berust op het feit dat zwakheid medelijden wekt, of tenminste degenen die het aan moeten zien dermate stoort dat ze zich om de zwakke gaan bekommeren. De ouders van jongvolwassen Turken en Marokkanen die thuiskomen met een ongewenste partner en die niet hun wil kunnen doen gelden door dreigen, straffen of dwingen, gaan over tot wat mijn gesprekspartners ‘emotionele chantage’ noemen. Ze zijn opzichtig verdrietig, wanhopig en doodziek (‘Zie wat je me aandoet!’), in de hoop dat de loyaliteit van het kind aan zijn ouders het zal winnen van de loyaliteit aan de gekozen partner.

Mehmet: Op zich ... twijfelen, niet zozeer aan wat ik voor haar voel, maar twijfelen ... mijn ouders hadden er heel veel moeite mee ook, tot op het moment dat ze op handen en knieën lagen te huilen. Ik had iets van: “Kan ik hen dit aandoen?” Maar ook: “Kan ik Jane dit aandoen, want om haar in zo’n familie mee te nemen?”

Jane: Ze hebben hem drie keer echt voor de keuze gesteld. “Je gaat maar kiezen.” Maar dat chanteren, dat gebeurt ook ja ... vind ik op een heel gemene manier. Als hij hier zat, sms’jes van: “Ja, je vader krijgt een hartaanval, of een bloedneus, of het is jouw schuld dat je moeder last heeft van haar borst, of dat je vader last heeft van zijn maag ...”

Liliane: Zo van, nou maar mijn ouders hebben een hele nacht niet geslapen, mijn moeder heeft de hele nacht gehuild ... toen begon dat balletje echt te rollen, zo van ja, structureel onder druk zetten, zeg maar, psychisch, van Moes (...) Een groot drama. En dan vervolgens Moes die niet meer met zijn ouders wil praten en dan zijn vader tegenkomt op straat en dat hij zei van: “Ach, mijn vader zag er zo zielig uit, met van die wallen, hij had echt gehuild ...”

Het spreekt voor zich dat dit grote verdriet de jongeren, die meestal zijn opgevoed met het idee dat zij verantwoordelijk zijn voor het geluk van hun ouders, niet in de koude kleren gaat zitten. Dit geldt des te meer als ze op het matje worden geroepen door hun broers en zussen, of vrienden – meestal herkomstgenoten – die onderschrijven dat een kind verantwoordelijk is voor het welbevinden van zijn ouders.

Toufik: Dus ook de manier waarop dat werd ingezet om dat contact weer tot stand te brengen ... Zij belden niet op van: “Prima, wij zijn niet komen opdagen, jij hebt het toch gedaan, gedane zaken.” Nee, mijn moeder ging huilend mijn zussen bellen, van: “Hij heeft niks van zich laten horen en als ik opbel hangt hij op, en boehoehoe ...” [waarop zijn zussen hem belden]. Vandaar dat ik het ook emotionele chantage noem.

Het inzetten van hinderkracht kwam ik bij mijn onderzoek onder endogame jongeren ook tegen, in conflicten rond ongewenste gearrangeerde huwelijken (Sterckx en Bouw 2005). Met name jonge meisjes die niet verder willen met de man die hun ouders goedkeuren, of die vechten om te mogen trouwen met hun door hun ouders afgewezen geliefde, grijpen naar het wapen van tranen, hysterie en ziekte. Maar ook bij conflicten rond niet-gemengde huwelijken zien we dat er een kantelpunt zit in de machtsbalans: als het een wat oudere, hogeropgeleide persoon is die een gearrangeerd huwelijk aanvecht, zijn het wederom eerder de ouders die hun hinderkracht inzetten. Dit ondersteunt mijn stelling dat het de minder afhankelijke jongeren zijn die de keuze voor een partner van buiten

de eigen kring willen en kunnen maken. Vooral emotionele onafhankelijkheid komt van pas in het verweer tegen de ‘emotionele chantage’: als ze alternatieve affectieve bindingen hebben, emotioneel bevredigende banden met mensen buiten hun familie, kunnen ze zich beter verweren tegen de beproeving van hun loyaliteit.

5.4 Emotionele en morele afstand

5.4.1 *Geen familiemensen*

Zoals al duidelijk werd uit de verhalen van de ‘puberende’ meisjes hierboven, moet wie echt zijn eigen keuzes wil maken zich niet alleen losmaken van zijn of haar ouderlijk huis, maar ook van het sociale netwerk daaromheen.

Hakima: Ik heb mezelf leren ontwikkelen en ik ben ook veel zelfstandig dingen gaan bekijken. Ik sta een beetje ver van de familie ... dus misschien vandaar deze keuze, maar dat is niet bewust gegaan, dat is gewoon mijn pad geweest. Op zich hou ik wel erg van mijn familie, ik beleef de cultuur, maar ik sta soms een stap naar achter: ik bekijk het vanuit de verte.

Intensief deelnemen aan het familieleven, aan grote en kleine bijeenkomsten in de nauwe kring om de ouders heen heeft een grote emotionele en morele betrokkenheid bij de *extended family* tot gevolg. Wie veel tijd doorbrengt in de schoot van de familie en minder in andere kringen verkeert, blijft qua normen, waarden, wensen en verwachtingen dichter bij die van de primaire leefomgeving. Huijnk (2011) vond zelfs dat frequent contact met familie over het algemeen zorgt voor een snellere afwijzing van het idee van een gemengd huwelijk. Dat gold zeker voor frequent contact met een conservatieve familie. Het spreekt voor zich dat wie nauw verweven is met een familie die erg gehecht is aan het bewaren van de authentieke eigen cultuur, minder geneigd zal zijn een gemengd huwelijk serieus te overwegen. Maar Huijnk koppelde een negatieve houding ten aanzien van gemengde huwelijken ook aan een sterke familiecohesie zonder meer, omdat een hechte groep meer gesloten is voor vreemden. We kunnen dus verwachten dat ‘echte familiemensen’ eerder kiezen voor een partner die qua herkomst en andere achtergrondkenmerken gelijk is en dat de exogame jongeren ‘niet van die familiemensen’ zijn. Toufik bijvoorbeeld, ziet duidelijk het verschil met zijn broer Samir, de enige van de familie die wel met een Marokkaanse is getrouwd. Samir is steevast degene van de familie die – aldus Toufik – het trouwst bij zijn ouders op bezoek gaat, op reis gaat naar Marokko, en bruiloften en andere familiefeesten bijwoont.

Toufik: Ik was al voor dat ik met Jantine was, op mijn zestiende, officieel uit dat familiegebeuren gestapt. Ik vond die bruiloften altijd saai, ik vond de gesprekken saai, ik vond de mensen uitermate saai ... En ja, Samir is een beetje, sinds hij getrouwd is en vooral nu hij een kind heeft is hij bezig met dat Marokkaans zijn, met dat familieding, met dat gebeuren. En Meryem, zijn vrouw, is tot aan haar zeventiende in Marokko opgegroeid, dus die heeft nog dat hele Marokkaanse inderdaad, regelmatig bij elkaar en o gezellig en weet ik het allemaal.

Ook in Mesuts familie weerspiegelen de partnerkeuzes van zijn broers hun verschillende relatie tot de familie.

Mesut: Ik heb drie broers, ik ben de jongste. Mijn oudste broer is met een Nederlandse vrouw getrouwd. Mijn andere broer ... heeft iemand leren kennen in Turkije. En zo zie je maar weer. Mijn oudste broer heeft meer de Nederlandse kant gekozen. Er zitten weinig Turkse aspecten in zijn gezinsleven.

Leen: Hij heeft niet zo'n Turks leven?

Mesut: Nee, als we niet helemaal moeten gaan uitkristalliseren wat een Turks leven is, maar nee, dat heeft hij niet echt.

Veel van mijn gesprekspartners met een gemengde relatie geven inderdaad aan dat zijzelf of hun partner van Turkse of Marokkaanse herkomst niet zo veel deelnemen aan het familiegebeuren, in vergelijking met hun broers en zussen en andere jongeren in hun omgeving. Ze 'hebben daar niet zo veel mee', ook omdat ze zich al langer buitenbeentjes voelen in dat gezelschap. Liliane vertelt hoe de familie van haar partner Moes een familieberaad belegde waarop deze collectief hun afkeuring van Moes' leefstijl uitsprak: ouders, broers en zussen vinden Moes te losbandig en het symbool daarvan is zijn relatie met Liliane. Liliane ziet deze bijeenkomst als het begin van een doelbewuste inspanning van Moes' familie om hem weer 'op het rechte pad' te krijgen en hem terug binnen de invloedssfeer van de familie te trekken.

Liliane: Dat ik er echt iets over hoorde, wat zij vonden van onze relatie, dat kan ik op de datum af zeggen ook, dat is namelijk 20 maart vorig jaar. Moes werd naar huis geroepen. Hij kwam toen heel laat thuis en ook een beetje triest, want ze hadden met zijn allen gestemd en gevraagd of Moes wel een goed leven leidde. En het antwoord van het hele gezin was: "Nee, Moes leidt geen goed leven." En dat hij nu maar eens beslissingen moest gaan nemen. En eigenlijk keurden ze dus allemaal onze relatie af.

Verscheidene van mijn gemengd gehuwde gesprekspartners duiden zichzelf aan als 'het zwarte schaap' van de familie. Dat geldt zeker voor de rebellerende Hakima, Souad, Nursen, Toufik en aanvankelijk ook Lilianes Moes. Zij deden er bewust en onbewust alles aan om de afstand tussen henzelf en hun familie te vergroten.

De uitzondering vormen de jongeren met een alleenstaande moeder, tenminste, zij zeggen een erg hecht gezinsleven te hebben en erg naar hun moeder, broers en zussen toe te trekken. Maar zij maken, behalve Hakima die met haar gescheiden moeder terugging naar het gezin van haar grootouders, geen melding van intensief contact met de ruimere familie. Dat hangt samen met de positie van hun moeder als gescheiden vrouw of weduwe.

De gerichtheid van jongeren op het familiegebeuren komt voort uit hun afhankelijkheid van deze omgeving in termen van status. Hierboven werd duidelijk dat laagopgeleiden en met name de meisjes onder hen veel meer dan hoogopgeleiden zijn aangewezen op de rituelen van het familieleven voor het verwerven van aanzien en emotionele energie. Diegenen die weinig toegang hebben tot andere netwerken waarin zij op dit vlak voldoende vinden, investeren meer in de band met de familie. De in het vorige hoofdstuk beschreven 'besloten leefwereld' van grote groepen Turkse en Marokkaanse families, ver-

bindt status aan het zijn van een echt familiemens – en daarmee een ‘echte’ Turk of Marokkaan – en aan het goed vervullen van de rol van zoon of dochter, broer, zus, oom of tante. Belangstelling voor het familiegebeuren, moeilijke toegang tot statusgroepen buiten de familie en de keuze voor een huwelijk in nauwe eigen kring, hangen onmiskenbaar samen. Dat verklaart ook het verschil tussen broers en zussen van eenzelfde familie. Nursens broer, die als enige van de familie geen gemengd huwelijk sloot, is een voorbeeld.

Nursen: Eigenlijk, mijn broertje was, volgens mij is dat bij veel jongens zo. Tot zijn pubertijd was hij altijd heel verlegen, zo’n klein, bol, lief jongetje weet je wel? Heel schuchter en ... eigenlijk had mijn vader altijd zoiets van: “Je bent geen vent, je bent niet stoer, je bent een mietje.” ... echt zielig. En op een gegeven moment is dat in zijn pubertijd omgeslagen. Toen is die een tijdje heel extreem bezig geweest, die jongen moest ook zeg maar zijn evenwicht vinden.

Dat evenwicht vindt hij als voorbeeldig lid van de conservatieve Turkse gemeenschap in Haarlem waar zijn zussen en moeder uit zijn losgebroken. Na de scheiding blijft Nursens broer als enige bij zijn vader wonen. Hij was afhankelijker van zijn vader op materieel gebied, had meer behoefte aan diens goedkeuring en was gevoeliger voor de roddel van de Turkse omgeving in Haarlem.

Nursen: Maar ook om de economische zekerheid denk ik. Hij kon dan in dat koophuis blijven waar wij weggingen, mijn vader hield dat aan. Maar ook om de mensen, wat die zullen zeggen. Want hij had wel contact met die gemeenschap, met Turkse vrienden.

In tegenstelling tot zijn zussen kan hij niet goed leren en valt er weinig eer te behalen aan een lang studietraject. Hij wordt uiteindelijk lasser. In het proces van zijn weg vinden in die Turkse omgeving, sneuvelt zijn eigen gemengde relatie.

Nursen: Hij had een relatie met een Nederlandse vrouw die al een kind van een ander had, dus dat is al heel bijzonder dat een Turk dat accepteert. Maar dat was eigenlijk een beetje stiekem, in die zin, mijn moeder wist het wel, ze heeft geloof ik ook nog kennis gemaakt met dat meisje, maar ... Ja, uiteindelijk had hij zoiets van: “Daar kan ik niet mee aankomen weet je wel, in de vriendenkring en zo. Die vrouw is met een ander geweest, het kind is daar een bewijs van.” Dus toen had mijn vader zoiets van: “Weet je wat, we gaan een meisje halen uit Turkije.” Dat is dus gebeurd. Zijn ze gelukkig? Nee! Maar ze blijven bij elkaar voor de buitenwereld.

Alle mensen willen zich op een of andere manier goed kunnen voelen over zichzelf: ze zoeken naar een bron van status en emotionele energie en trekken naar die situaties en netwerken toe waar zij deze kunnen verwerven. Hun kansen om een centrale deelnemer te zijn in de interactierituelen van een bepaalde groep zijn niet gelijk, maar afhankelijk van hun bezit van het juiste kapitaal. Nursen en haar broer ‘groeiden uit elkaar’ omdat Nursens keuzes indruisen tegen de waarden en *identity markers* die de kringen afbakenen waarin Nursens broer de meeste kans maakt er een gezien lid te worden. Dit culmineert in tegengestelde partnerkeuzes: Nursen koos een tweede keer voor een niet-Turkse man en haar broer liet zich een huwelijk arrangeren met een nichtje uit Turkije. Dit is een voor-

beeld van het gemengde huwelijk als *bridging* sociaal kapitaal dat *bonding* sociaal kapitaal uitsluit (hoofdstuk 1): Nursen en haar broer zijn al jaren niet meer *on speaking terms* en zij werd als enige van het gezin niet uitgenodigd op zijn bruiloft in Turkije.

Ook de niet-Turkse of –Marokkaanse partners zijn, zeker in vergelijking met endogame Turkse en Marokkaanse jongeren, geen familiemensen. Dat wil zeggen dat ze zich eerder ook buitenbeentjes voelen. Of ze hebben wel een goed contact met hun familie en dan vooral de eigen ouders, broers en zussen, maar het is minder frequent. Door de gezinsindividualisering is er in autochtone gezinnen minder samenhang in de *extended family* en is contact met de gezinnen van ooms en tantes, en grootouders eerder sporadisch. Kinderen die op kamers gaan, komen ook niet meer dagelijks of zelfs wekelijks bij hun ouders over de vloer. Maar dit is iets dat verschilt naar geslacht, opleidingsniveau en sociale klasse en verandert met de levensfase waarin volwassen kinderen, en ouders, zich bevinden: het contact met ouders, broer en zussen wordt opnieuw intensiever wanneer men kleine kinderen heeft of wanneer ouders hulpbehoevend worden of alleen komen te staan.

5.4.2 De besloten wereld en de open wereld

Net zoals dat voor hun kinderen het geval is, zijn er verschillen tussen ouders op het gebied van emotionele en statusafhankelijkheid van familieleden. In het vorige hoofdstuk zagen we reeds dat niet alle Turkse en Marokkaanse ouders even gevoelig zijn voor reputatieschade wanneer hun kind een etnisch gemengd huwelijk sluit of op andere wijze de traditionele familieverhoudingen doorbreekt. Vooral degenen van wie sociale contacten beperkt zijn tot het gezin en nauw daaromheen een schil van familieleden en buurtgenoten van dezelfde herkomst, voelen zich bedreigd door een huwelijk met een buitenstaander en het controleverlies over de eigen kinderen dat dat impliceert. Dat is voornamelijk het geval met ouders die niet werken, weinig Nederlands spreken en weinig mobiel zijn. Moeders hebben van het ouderpaar meestal de meest besloten wereld, met de minste sociale contacten buiten het gezin en de *extended family*. Met name moeders uit conservatievere families zijn meer aan huis gebonden. Marokkaanse gemengd gehuwden maken wel melding van hun vader als actief in bijvoorbeeld de plaatselijke moskee en hoe dit – zoals in het geval van Souads vader die in de moskee wil voorgaan in gebed – hen gevoelig maakt voor statusverlies door het gemengde huwelijk van hun kind. Het sociale leven van Marokkaanse moeders lijkt zich vooral in informeel verband af te spelen en ‘ dicht bij huis’: met vriendinnen die ze nog kennen van voor hun migratie, buurvrouwen en familieleden.

Liliane: Ik weet van zijn moeder, die is altijd binnenshuis. Die gaat vrijwel nooit naar buiten. En die vrienden spreken er ook schande van als ze dan wel eens een keer naar buiten gaat, ja, dat kan niet, hè! Dus ze is veel binnen. En als ze naar buiten gaat, is het met haar man en ik weet wel dat ze in de zomer wel eens met de buurvrouwen naar het park gaat, maar dat is het wel. Dus de buurt waar ze woont, is voor haar heel belangrijk.

De moeders die het meest afwijzend reageren, zijn degenen met weinig contacten buiten de nauwe eigen kring (vgl. Savin-Williams 2001; Sterckx en Bouw 2005), met één uitzondering: de alleenstaande moeders, op wie ik later terugkom.

We zien op dit gebied een verschil tussen ouders van Turkse en van Marokkaanse origine. Turken zijn vaker gelieerd aan formele Turkse sociale organisaties dan Marokkanen aan Marokkaanse organisaties (vgl. Crul en Doornik 2003). Het sociale leven van Marokkanen speelt zich vooral af onder familieleden en naaste bureu, waar veel Turken, ook ouderen, lageropgeleiden en vrouwen, lid zijn van en deelnemen aan de activiteiten van een Turkse religieuze, politieke, sportieve of sociaal-culturele vereniging. Turkse ouders die actief waren in verenigingsverband stonden hun kind meer vrijheid toe in de keuze van een partner en verzoenden zich makkelijker met een keuze voor een Turk(se) van niet precies dezelfde regio van herkomst, zo vond ik in mijn onderzoek onder endogame jongeren (Sterckx en Bouw 2005). In die gevallen vonden de ouderparen elkaar op een andere basis dan die van regionale herkomst: als lid van dezelfde ideologische familie (tenminste, wanneer de kinderen elkaar leerden kennen in het kader van activiteiten van de vereniging). Turkse ouders met een actief verenigingsleven lieten zich daarnaast positiever uit over het leven in Nederland en zelfverzekerder over de opvoeding van hun kinderen. Dit is als volgt te verklaren: het verenigingsleven en de contacten die ze daar onderhouden maken deze ouders minder afhankelijk van de emotionele steun van hun kinderen. De keerzijde hiervan is dat dit verenigingsleven op Turks nationalistische leest geschoeid is: het verbindt mensen van Turkse herkomst met elkaar langs ideologische of etnische lijnen die een afspiegeling vormen van de maatschappij in Turkije. Het bindt de Turken in Nederland tot gemeenschappen die de familie en het dorp overschrijden, maar die alsnog gesloten zijn voor niet-Turken. In vergelijking met Marokkanen vormen Turken in Nederland een veel meer gesloten, naar binnen gekeerde groep, hetgeen zich ook uit in contacten met autochtonen: Marokkaanse ouderen gaan meer om met autochtonen dan Turkse ouderen (Gijsberts en Dagevos 2009: 250). Daardoor speelt voor de exogamie van Turken de wet van de remmende voorsprong: het maakt huwelijken buiten de nauwste eigen kring die bestaat uit familieleden en herkomstdorpsgenoten wellicht acceptabeler, maar de huwelijken buiten de eigen etnische kring niet. Door de regelmatige uitvoering van Turkse identiteit in het verenigingsleven kent de Turkse minderheid in vergelijking met de Marokkaanse een sterkere interne integratie en sterkere etnische groeps grenzen.

Een aantal van de Turkse ouders van gemengd gehuwden in dit onderzoek zijn of waren actief lid van een Turkse vereniging of groep: Mehmet's hele familie was betrokken bij het bestuur van een vereniging, Yalda's moeder neemt deel aan de religieuze bijeenkomsten van haar groep. Van Yalda's moeder weten we hoe ze zich in haar positie in en deelname aan dat religieuze leven bedreigd voelde door Yalda's keuze voor een autochtone man. Voor Mehmet's ouders die in het bestuur van hun vereniging zaten, was het effect van hun gelieerdheid anders: het werkte *empowerend*, ze kregen diversere contacten en ervaringen en hun wereld werd onmiskenbaar groter. Tegelijk worden ze als koplopers extra in het oog gehouden: ook Mehmet's ouders verzetten zich aanvankelijk hevig tegen een niet-Turkse schoondochter. Als Mehmet voet bij stuk houdt, wordt Jane evenwel geheel omarmd.

Van mijn Marokkaanse gesprekspartners hoor ik dan weer vaker dat hun ouders zeer religieus zijn en met het klimmen der jaren steeds meer aan hun geloof zijn gaan doen. Vaders brengen veel tijd door in de moskee, moeders bidden met hun zussen, vriendinnen en buurvrouwen in gebedsgroepjes. Dat kan betekenen dat Marokkaanse ouders gevoeliger zijn dan Turkse, voor het feit dat de schoonzoon of -dochter van vreemde herkomst wel een moslim(a) is.

Oudere migranten lijken zich ten slotte steeds verder op het thuisfront terug te trekken. Waar ze elkaar in de eerste fase van hun leven in Nederland opzochten en activiteiten ondernamen in een formeel of informeel verband van herkomstgenoten, zijn ze sinds de gezinshereniging goed op gang kwam steeds meer tijd met familie en minder met niet-verwante vrienden door gaan brengen. Dit houdt verband met de veranderde levensfase van de gezinnen zelf: toen opgroeiende kinderen en huishouden steeds meer tijd en aandacht vroegen, bleef er minder tijd over voor het sociale leven buiten het gezin. Mesut herinnert zich hoe ze vroeger ook als gezin veel vaker 'uit' waren en vrienden van hun ouders opzochten.

Mesut: Vroeger gingen ze heel veel op bezoek bij mensen, hadden we heel veel bruiloften en zo. Maar contact tussen Turkse mensen is niet meer zo hecht als vroeger. Zeggen mijn ouders in ieder geval. Vroeger hielden ze meer rekening met elkaar, er heerste saamhorigheid. Ze hadden dezelfde problemen, ze konden hun ei kwijt bij elkaar. Maar het contact is echt minder geworden, niet alleen omdat wij ouder zijn geworden en omdat mijn ouders ouder zijn geworden. Als je vroeger andere Turken tegenkwam, ging je meteen op zoek naar de overeenkomsten. Nu is het "Oh, een Turk ...", dat er meteen naar de verschillen wordt gezocht. Iedereen trekt zich terug in zijn eigen familie en zijn eigen kring. Als iemand jou ondersteunt, moet je dat later terug doen, moet je weer verantwoordelijkheid gaan afleggen.

Door deze ontwikkeling komt weer meer gewicht te rusten op het familie- en gezinsleven om de ouders een thuisgevoel te geven. We kunnen verwachten dat daarmee de keuze voor een schoonzoon of -dochter uit 'onze eigen mensen' belangrijker wordt.

5.5 Alleenstaande moeders

Een derde van de gemengd gehuwde Turkse en Marokkaanse jongeren die ik sprak, groeide op zonder vader. Hun moeder is gescheiden, is weduwe of hun vader was om andere redenen grotendeels afwezig in hun jonge leven. Ook bij mijn eerdere onderzoek viel op dat jongeren met een minder conventionele partnerkeuze vaak een alleenstaande moeder hebben, die meer geneigd is haar kinderen los te laten (Sterckx en Bouw 2005). Ik interviewde destijds een paar opvallend ruimdenkende gescheiden Turkse moeders. Het is een interessante vraag waar die grotere tolerantie van de alleenstaande moeders vandaan komt.

Uit de interviews met de moeders maken we op dat de meeste van hen ongelukkig waren in hun traditionele huwelijk, dat ze meer dan eens zelf opgedrongen hadden gekregen. Dat lot willen ze hun kinderen en vooral hun dochters besparen. Ook bleek dat ze na hun aankomst in Nederland als huwelijksmigrant, onder andere door de inburgercursus, hun horizon verruimden. Ze leerden Nederlands en kregen vriendinnen en daardoor ambities: ze wilden zich ontwikkelen en meer autonomie ten opzichte van hun echtgenoot. Die kon daar moeilijk mee overweg en na enige jaren liep hun huwelijk stuk. Hulya heeft zo'n verhaal. Tot tweemaal toe is ze gescheiden. Van een importbruid die door haar man opgesloten werd gehouden in zijn vrijgezellenkamer, ontwikkelde ze zich tot een zelfstandige vrouw, een alleenstaande moeder die van haar dochters eveneens vrouwen wil maken die voor zichzelf durven opkomen. Nu heeft ze een dochter met een gemengde relatie.

Hulya wil geen traditioneel huwelijk voor haar dochters

Hulya geeft haar dochters in vergelijking met de Turkse families om haar heen een erg liberale opvoeding, geeft ze zelf aan. Zeker waar het partnerkeuze en vriendjes betreft, mogen ze feitelijk hun eigen gang gaan. En waar Hulya grenzen trekt, weten haar dochters daar ook nog omheen te werken. Hulya: "Ik heb wel regels, maar ik zeg niet jij mag geen vriend. Doe ik niet. Mijn kinderen hebben altijd respect voor mij, ik vertrouw hen. Ik zeg, jullie mogen van mij een vriend hebben, maar er zijn grenzen." Een van de grenzen was de huwelijksleeftijd: als haar oudste dochter op haar achttiende wil trouwen, stelt Hulya voor dat ze eerst een poosje gaat samenwonen met de jongen. Hulya's jongste dochter volgt een dansopleiding. "In het begin zei ze: 'Mama, ik heb een Marokkaanse vriend, maar geen relatie.' Maar ze begon steeds vaker over hem te praten. Zegt ze: 'Mama, Marokkanen vind je niet leuk he?'" Ik zeg: 'Nee, niet zo. Maar die jongens hebben vaak geen opleiding, zijn crimineel ... Ja, als je hun omgeving ziet en het zijn goede mensen is het wat anders.' Een maand later: 'Weet je mama? Ik heb een vriend.' Ik zeg: 'Oké, ik wil hem wel leren kennen.' 'Ja maar ... hij is Marokkaans hoor!' Ik zeg: 'O, heb je een Marokkaanse vriend?' 'Ja, maar een heel andere Marokkaan hoor dan wat jij denkt. Het is een heel goede jongen.' Ik zeg: 'Senem, je mag wel een vriend hebben, maar je bent nog zo jong. Je gaat niet zeggen, ik ga met die jongen trouwen net als je zus. Moet je niet doen hè.'"

Zeker van de gescheiden moeders verkeren enkele in minder conservatieve kringen, hetzij voorafgaand aan, hetzij ten gevolge van hun scheiding. In de besloten wereld hebben zij, vanwege hun scheiding, een bijzonder lage status. Sommige van hen, zoals de moeder van Nursen, moesten een uitweg hebben uit de hechte Turkse gemeenschap voordat zij hun man konden verlaten; andere gescheiden moeders zoeken gaandeweg een omgeving waar ze minder uitgesloten worden omwille van hun status als alleenstaande vrouw. Dat wil zeggen dat deze moeders minder gevoelig zijn voor de beschadiging van hun reputatie door het gemengde huwelijk van hun kinderen. In de ogen van conservatieve herkomstgenoten kunnen ze niet lager vallen en in de sociale omgeving waarin ze na hun scheiding vertoeven, wordt er minder prijs gesteld op het volgen van traditionele scenario's van partnerkeuze en huwelijksluiting.

Bahar is een gescheiden, Turkse moeder wier oudste zoon verloofd is met een Surinaamse. Bahar: "Hij heeft een meisje op school leren kennen, toen ze nog maar vijftien waren ook. En daar wist ik helemaal niks van toen. Later heb ik het van anderen gehoord: 'Ik heb uw zoon gezien bij de bushalte, met een meisje. Een zwart meisje.' Ik dacht o jee, ik moet met hem praten, wat is er aan de hand? Is het gewoon een vriendin van school of heeft hij verkering? Toen heb ik met hem gepraat en hij zegt: 'Ja, ik hou van dat meisje, mama. Ik wil later ook met haar gaan trouwen.' Toen had hij al drie jaar verkering hè, maar hij had het niet gezegd. Ook omdat zij een Surinaams meisje is dacht hij misschien zullen ze dat niet accepteren." Toen Bahars zoon verkering kreeg, woonde zijn vader nog bij hen. Later, als het uiteindelijk bekend wordt, is vader inmiddels naar Turkije vertrokken en hertrouwd. Bahar: "Ik heb met mijn zoon gepraat, ik vraag: 'Wie is het, hoe is zij? Ik wil gewoon kennismaken met haar, breng haar een keertje mee.' In het begin vond ik het wel heel moeilijk. Maar ik heb haar leren kennen, het is echt een pracht van een meid. Ik kan heel goed met haar opschieten en met haar ouders ook."

Gescheiden moeders trekken zich minder aan van decorum, omdat ze wat dat betreft weinig te verliezen hebben. Wat status betreft zijn gescheiden moeders minder afhankelijk van hun kinderen. Dit geldt echter niet voor de weduwen, die niet door hun eigen fout alleen komen te staan. Als vrouw zonder mannelijke voogd is zij wel verdacht en wordt er juist extra streng toegezien op de opvoeding die ze haar kinderen geeft. Weduwen staan eveneens makkelijker een gemengd huwelijk toe. Hier komt een ander aspect van het moedergezin naar voren: zonder het toezicht van een vader heeft moeder minder controle over de handel en wandel van haar kinderen. Zeker in een gezinsmodel waarin de vader veel autoriteit heeft, en de moeder weinig ontwikkeling heeft genoten en huisvrouw is, heeft ze een zwakke machtspositie tegenover volwassen kinderen. Als moeder afhankelijk is van haar kinderen en weinig autoriteit heeft, kan ze haar kinderen niet beletten hun eigen weg te gaan.

Saba en Mathijs: Moeder machteloos

Saba is de jongste van zes kinderen. Zij heeft één oudere broer en vier zussen. Allen zijn inmiddels getrouwd, Saba als laatste, met Mathijs: een autochtone Nederlander. Als enige heeft ze een gemengd huwelijk gesloten. Saba's vader is een bigamist, hij heeft een gezin in Marokko en een in Nederland en hij pendelt tussen beide. Aangezien haar vader al voor Saba's geboorte zijn tweede huwelijk sloot, groeit zij grotendeels zonder haar vader op. In 1990 is Saba's moeder de situatie moe en zet ze definitief een punt achter haar huwelijk. Als Saba 13 is, houdt hun vader bij een vakantie in Marokko hun paspoorten achter, zodat zijn dochters niet meer naar Nederland terug kunnen. Hun moeder blijft uit solidariteit ook achter in Marokko. Als ze uiteindelijk weer naar Nederland komen, gaat het niet goed met Saba op school, ze gooit de kont tegen de krib. "Als ik kijk naar mijn zussen, ik ben eigenlijk de lastigste zeg maar. Ik heb echt in de puberteit gezeten, dus van mij hadden ze wel koppijn. Mijn zussen werkten heel hard, haalden goeie cijfers op school ... We hadden een heel strenge vader, die heeft mijn zussen echt afgericht ..." Saba zelf heeft, behalve haar jaar in Marokko, haar strenge vader maar zelden meegemaakt. Zij heeft terug in Nederland veel meer vrijheid, is nog als enige thuis bij een moeder die haar niets in de weg durft te leggen. "Na dat jaartje Marokko dacht ik, het maakt me allemaal niet meer uit. Ik doe waar ik zin in heb. Kijk, naar Nederlandse begrippen was ik nog heel braaf hoor, maar naar Marokkaanse begrippen kon dat natuurlijk niet: laat thuiskomen, stiekem roken ... wat nog meer? Gewoon, niet normaal mee te communiceren. Ik was heel opstandig. Vriendjes niet, Mathijs is echt mijn eerste vriendje ... ik was ook helemaal niet met jongens bezig eigenlijk ... Maar voor Marokkaanse begrippen ... en wij zijn dan nog eens heel netjes opgevoed. In mijn moeders ogen was ik gewoon, omdat mijn zussen dat allemaal niet hebben gehad ..." Saba voelt zich wel erg schuldig over haar gedrag, het liefst wil ze gewoon zo snel mogelijk trouwen met haar Mathijs, zodat ze het huis uit kan. Haar moeder en zussen weten wel van haar relatie, maar durven niet in te grijpen uit angst dat Saba wegloopt van huis. Alleen haar oudere broer weet nog van niets. Na haar moeders scheiding is haar broer als een vader voor Saba geweest en hij moet ook zijn zegen geven over haar eventuele huwelijk. "Het was belangrijk dat hij het effe niet wist, want dat was te pijnlijk zeg maar. De zus boven mij, met wie ik in Marokko zat, die wist het wel en daar kon ik zeg maar wel mee praten. En mijn moeder, dat was gewoon echt ... een keer, dat ik weer eens te laat was, was het van: 'Weet je nou wel wat je doet?' en gewoon, preken eigenlijk. En de bezorgdheid kwam toen. Maar voor de rest was het van ... ik denk dat het bij mijn moeder echt de angst was ... omdat ik natuurlijk heel opstandig was en niet makkelijk ... nou, als we er te veel over zeuren, dan gaat ze misschien het huis uit. Dus dat was de angst. Mijn moeder is heel zachtvaardig en die deed er alles voor om het mij naar mijn zin te maken. Nou, al hadden ze er moei-

lijk over gedaan, dan had ik precies hetzelfde gedaan. Want ik werd gek van het elke keer op de tijd letten, ik was op een gegeven moment twintig, eenentwintig en ik moest nog steeds om zeven uur 's avonds binnen zijn. Dus dat was voor mij niet echt vrijheid." Maar moeders poging om Saba bij zich te houden, gaan zelfs zo ver dat ze Saba's gedrag voor haar broer verborgen houdt. "Nou mijn broer die woonde natuurlijk niet thuis, die woonde samen met zijn Surinaamse vriendin. Ja, verborgen hoefde ik dus niet te doen, want mijn moeder en de rest die dekten me in. 'Waar is Saba?', 'Die moet werken.', 'Waar is Saba?', 'Die is bij die en die' ... En het is wel grappig, want mijn broer is de ruimdenkendste jongen die ik ken. Maar toen ik het uiteindelijk aan hem vertelde, zei hij toch nee."

Alleenstaande moeders hebben niet de mogelijkheden om de partnerkeuze van hun kinderen te sturen, ondanks het feit dat hun kinderen juist uitermate loyaal zijn. De kinderen van alleenstaande moeders die ik sprak zeggen uit erg hechte gezinnen te komen, die veel samen hebben doorstaan en sterk op elkaar waren aangewezen. Ze hebben erg veel waardering voor hun moeder en doen hun best haar zo veel mogelijk te ontzien. Desondanks maken ze hun eigen partnerkeuze, waarbij ze aangeven dat het waarschijnlijk moeilijker was geweest, zo niet onmogelijk, als hun vader er nog bij was geweest.

Najib: Maar ja, het enige denk ik wel, is dat mijn vader er in het begin problemen mee zou hebben gehad. Die komt toch uit een ander soort familie, een familie die waarde hecht aan normen en waarden van Marokkaanse komaf. Ik denk wel dat mijn vader het er moeilijk mee zou hebben gehad. Maar ik denk wel dat als ik met hem zou hebben gepraat, dat hij het uiteindelijk geaccepteerd had.

Tot slot heeft het opgroeien in een moedergezin over het algemeen kenmerken die de autonomie van kinderen ten opzichte van hun thuis bevorderen. Dykstra (2000) stelt dat het meemaken van een echtscheiding van de ouders, opgroeien in een eenoudergezin (meestal een moedergezin) of met stiefouders, duidelijke gevolgen heeft voor de keuzes van kinderen op langere termijn (vgl. Spruijt 2009). Het verband tussen echtscheiding en gedrag van de kinderen als adolescent en volwassene is bijzonder complex, maar lijkt vooral te zitten in de (drastische) wijzigingen in de financiële situatie van moeders na een echtscheiding, de emotionele spanningen rond het gebeuren en de minder effectieve opvoeding van kinderen in eenoudergezinnen. Relevant voor de afstand tussen ouders en (jong)volwassen kinderen is dat alleenstaande moeders weinig financiële ruimte hebben om hun kinderen het financiële comfort te kunnen bieden waarmee ze hen langer thuis zouden kunnen houden. Als moeder buitenshuis werkt, heeft ze minder tijd om haar kinderen te begeleiden en door haar eigen emotionele preoccupaties en vermoeidheid met de echtscheidingssituatie en het alleenstaande ouderschap is zij "minder beschikbaar voor haar kinderen en heeft ze minder mogelijkheden om adequaat te reageren op hun gedrag" (Dykstra 2000: 114). Het een en ander leidt ertoe dat jongvolwassenen uit gebroken gezinnen eerder uit huis gaan en dat ze minder contact hebben met hun ouders (vooral met de uitwonende ouder) (Dykstra 2000; Oppelaar en Dykstra 2004; Spruijt 2009). In een moedergezin kantelt de machtsbalans sneller in het voordeel van de volwassen kinderen.

Uit de verhalen van de gemengd gehuwden maken we echter ook op dat de grotere bewegingsvrijheid van kinderen met een afwezige vader gauw teniet wordt gedaan als er sterke grote broers in het spel zijn. We zagen al enkele malen hoe oudere broers hun

vader opvolgen als autoriteit binnen het huishouden, waaraan jongere kinderen en vooral meisjes moeten gehoorzamen. Dat zien we gebeuren bij Saba en bij Yalda. Volgens Spruijt (2009) hebben stiefouders, met name als zij een sterke opvoedende rol op zich nemen, een normaliserende werking op de levenskansen van kinderen wier biologische ouders uit elkaar zijn. Natuurlijk zijn er verschillende vormen van stiefouderschap en omvat deze term een waaier aan interpersoonlijke relaties. In mijn onderzoek komen ook stiefouders voor: dan gaat het meestal over de nieuwe partner van vader, die soms de moeder is van jongere halfbroers en -zussen. Stiefmoeders blijken wel degelijk hun stempel te drukken op de interactie tussen vaders en hun kinderen en hun invloed aan te wenden bij aanvaringen rond de partnerkeuze van hun stiefzonen en -dochters. In de verhalen die ik hoorde over de rol van de stiefmoeder – die wellicht gekleurd zijn door de (negatieve of ambivalente) houding van mijn gesprekspartner ten aanzien van diens stiefmoeder – komt zij naar voren als een agent van voornamelijk haar eigen familie, die de biologische kinderen van haar echtgenoot niets verschuldigd is.

5.6 De gemiste bruiloft

In het maatschappelijk debat is geregeld de verwachting te horen dat gemengde paren een katalysator zijn voor integratie: dat om het gemengde huwelijk heen familieleden en vrienden van verschillende culturele achtergrond bij elkaar komen in een concrete, harmonieuze multiculturele samenleving op miniformaat. In deze paragraaf laat ik zien dat de relaties om een gemengd paar heen eerder competitief zijn: de respectievelijke families zijn erop gebrand het gemengde stel bij het 'eigen kamp' in te lijven. Als het gemengde huwelijk onafwendbaar is geworden, doen families aan beide kanten hun best om het huwelijk 'zo gewoon mogelijk' en de partners ten minste op symbolische wijze tot 'ons soort mensen' te maken. Hier zien we het 'gelijkmaken' terug dat ik in de eerste van mijn hypothesen noemde: zowel de partners als de mensen in hun omgeving voeren een vertoning op van overeenkomsten en verbergen verschillen om het gemengde huwelijk acceptabel te maken. Alleen vinden ze daarbij geen gemeenschappelijke grond met de schoonfamilie, maar proberen families aan beide kanten het gemengde paar dichterbij de eigen kring te brengen en de verschillen met 'ons soort mensen' te verdoezelen. Het touwtrekken om de geliefde gaat dus verder, met wisselende overwinningen en allianties tussen partners, ouders en schoonouders, zusters en zwagers. Een eerste strijdtoneel waarop we dit terugzien is dat van de gemengde bruiloft. In de herinnering van de door mij geïnterviewde stellen was dat de eerste grote 'veldslag' waarin beide families stelling namen.

5.6.1 De bruiloft als sanctiemiddel

Als er een moment is waarop het gemengde huwelijk zijn reputatie dat het zeer verschillende groepen kan verenigen waar zou moeten maken, is het bij de gemengde bruiloft. Tijdens de eventuele burgerlijke en religieuze huwelijksceremonie worden wettelijke, economische en morele banden gesmeed tussen de twee families. En op het feest waar ze samen praten, eten, lachen en dansen, worden hier emotionele banden aan toegevoegd. Het gemengde echtpaar is de belichaming en het symbool van die alliantie.

Slechts een van de door mij geïnterviewde stellen die al getrouwd zijn, is erin geslaagd een daadwerkelijk gemengde bruiloft te organiseren die naar ieders tevredenheid

was, waarin elementen uit beide culturen voorkwamen en waarbij ze het gevoel hadden dat hun beider vrienden en familieleden samen het huwelijk hebben gevierd. Jane en Mehmet kenden dan wel een moeilijke start daar Jane door de familie van Mehmet aanvankelijk niet als zijn aanstaande werd geaccepteerd; na verloop van tijd legt zijn familie zich bij Mehmet's partnerkeuze neer en kan het stel trouwen. Hun bruiloft herinneren ze zich als een harmonieuze mix van Turks en Nederlands.

Jane: Om kwart voor twee hoorden we allemaal getoeter, binnen *no time* stond de hele straat vol!! Zo leuk. Ik stond nog boven door de lamellen te spieken en ik moest bijna huilen, Mehmet was zo mooi, iedereen eigenlijk!! Mehmet belde aan en m'n broertje deed open: "Hoeveel heb je over voor m'n zus???" Nadat Mehmet betaald had, mocht hij naar binnen, waar m'n zusje stond: "Ze kan niet naar beneden zonder schoenen ...", dus Mehmet heeft weer betaald waarna ik eindelijk naar beneden mocht! De hele huiskamer stond vol met familie! Iedereen emotioneel en m'n boeket was prachtig! Ik kreeg supermooie sieraden van m'n schoonmoeder (ze had zelfs kleine gouden en diamanten knopjes voor in m'n extra gaatjes gekocht!!) (Jane na haar huwelijk op een internetforum)

De andere reeds gehuwde gemengde paren kijken echter met (enige) spijt terug op hun trouwerij. Ze vertellen hoe hun keuze voor een partner waar hun omgeving geen goedkeuring aan wilde geven, ertoe geleid heeft dat hun bruiloft heel anders is verlopen dan zij vooraf gedroomd hadden. Dit doet hen verdriet en verontwaardigt hen, zelfs nadat voor de rest de plooiën inmiddels weer min of meer zijn gladgestreken; op die manier verstoort de gemiste bruiloft nog jaren na datum de verstandhouding tussen de partijen. In de andere gevallen heeft hun familie de bruiloft benut om hun ongenoegen en bedenkingen bij de partnerkeuze te kennen te geven. Enkele ouderparen zetten hun aanwezigheid in als drukmiddel: ze boycotten het huwelijksfeest toen duidelijk werd dat hun kind achter zijn of haar keuze voor een partner van andere herkomst zou blijven staan. Dat overkwam Toufik toen hij met Jantine trouwde, Aziz die met Marloes trouwde, Nursen toen ze met Whalid trouwde en Rachida toen ze met Ahmet trouwde.

Toufik: Uiteindelijk zijn ze ook niet op de bruiloft geweest. Dat was wel vervelend. Maar ja, wij hadden iets van, ja, jongens, dat is jullie keuze. Ik was er niet van gecharmeerd dat ze niet op de bruiloft wilden zijn. Dat vond ik jammer: op de dag zelf, dacht ik, hmm, minder. Daar was ik ongelooflijk *pissed* over. Ik heb volgens mij vier maanden geen contact met hun gehad. Niet in gesprek treden, als ze belden dan hing ik op ...

Dat heeft de betrokken stellen bijzonder getroffen en is in hun verslag van het conflict met hun ouders over hun partnerkeuze uitgegroeid tot het meest betekenisvolle incident wat betreft de schade die de relatie met hun verwanten heeft opgelopen. Andere koppels geven ook aan dat er op gegeven ogenblik in de aanloop naar het feest door ouders mee is bedreigd, dat de familie niet aanwezig zou zijn bij de bruiloft. Sommigen anticipeerden op een dergelijke vernedering door bij voorbaat geen grootse bruiloft op te zetten en in het geheim of in intieme kring te trouwen. Dat deden bijvoorbeeld Souad en Dirk, Hakima en Gustavo.

Of er een bruiloft komt en hoe die eruit komt te zien: grootschalig, in intieme kring, klassiek of heel eigenzinnig is nooit een kwestie van de keuze en smaak van het

huwende paar alleen. De bruiloft heeft een sterke publieke functie: in een openbaar collectief ritueel wordt de realiteit van het nieuwe gezin gevestigd. De gasten en getuigen legitimeren door hun aanwezigheid deze match en verlenen er voor het oog van elkaar en de gemeenschap hun goedkeuring aan. Concreet kan een bruiloft een erg kostbare affaire zijn, die de middelen van een paar jongvolwassenen ver te boven gaan, zodat een financiële bijdrage van een of beide families nodig is om haar te bekostigen. Een bruiloft is ook om die reden vooral een familieaangelegenheid: de hele familie draagt eraan bij en beslist mee over de invulling ervan. Hoeveel geld eraan besteed is, zegt dus iets over de mate van opgetogenheid van de familie over de partnerkeuze. Het zijn de ouders van het bruidspaar die de gasten uitnodigen; vooral hun eigen burens, kennissen en verwanten. Mijn Turkse en Marokkaanse gesprekspartners geven aan dat in hun kring de inkleding van het feest, wie er wel of niet is uitgenodigd en verschijnt door de omgeving van een stel gezien wordt als een verslag van de familieverhoudingen en een stand van zaken betreffende de familie-eer. Het ontbreken van een traditionele, grootse bruiloft met alles erop en eraan, is voor de omgeving altijd een aanleiding tot achterdocht en roddel: 'Wat is er mis met dit paar, dat de families niet uitpakken met deze belangrijke gelegenheid?' De organisatie en opzet van een bruiloft beïnvloeden de status van het nieuwe gezin in de gemeenschap. Wanneer de familie het niet eens is met de partnerkeuze, is een traditioneel feest vrijwel uitgesloten.

Hakima: Dus ik heb mijn tantes van vaders kant gebeld, ik zeg: als jullie een feest willen geven ... die willen, moeten een feest geven, dat kan gewoon niet anders, mijn moeder moet met trots haar dochter zien weggaan als het ware. Dat is traditioneel, alle vrienden en kennissen uit te nodigen, want zo gaat het altijd.

Rachida: "We zijn heel simpel getrouwd. We hebben geen grote bruiloft gehouden. We hebben allebei nog geen spaargeld en zijn familie is best arm natuurlijk. En mijn familie heeft het ook niet breed." Omdat Rachida in Turkije trouwt maar vooral omdat haar familie niet achter het, in hun ogen overhaaste, huwelijk staat, krijgt ze voor haar bruiloft letterlijk en figuurlijk geen steun. "Er was niemand van mijn familie. Er was wel een vriend van zijn familie uit Eindhoven die is gemigreerd na zijn pensioen. Dus met hem kon ik gelukkig Nederlands praten en hij kon ook voor mij vertalen. Dus hij was er 'voor mijn kant' een beetje bij ... Ik had wel een trouwjurk aan, die heb ik van zijn nicht geleend. En toen zijn we naar het stadhuis gegaan en daar was alles wel heel officieel. Zijn familie was er en een goede vriend van hem en toen zijn we getrouwd. En toen gingen we pizza eten. Eerst moest ik mijn trouwjurk uitdoen, want die zat voor geen meter, met een hoepel erin. Daarna gingen we weer naar zijn moeder toe en dat was het zo'n beetje. We hadden wel wat hapjes en er kwamen wel wat mensen natuurlijk, maar het was niet echt met galajurken en ..."

Voor de Nederlands-Turkse en Nederlands-Marokkaanse vrouwen dromen van een traditionele bruiloft, omdat het hun feest is: de bruid is het absolute middelpunt. Als zij echter kiezen voor een partner die de familie afkeurt en zij bijgevolg hun gedroomde bruiloft mislopen, wordt het noodgedwongen een kleine aangelegenheid. Dan trouwt het stel enkel voor de burgerlijke stand of geeft een lunch of receptie in intieme kring. Dat ervaren de geïnterviewde vrouwen die op die manier trouwden als een afstraffing en zo is het ook bedoeld.

Hakima: Als ik wel met een Marokkaan zou zijn gekomen, zou nu allang een planning gemaakt zijn voor het feest en zou er vreugde getoond worden. Maar dit keer, ik voel niet die vreugde, die blijdschap. En dat vind ik nog het allerjammerst. Dat die blijdschap niet wordt getoond. Dat doet me toch wel wat. Dus ik vraag me af wie er allemaal komt bij de gemeente en we doen een klein feestje daarna. Maar we doen geen traditioneel feest, ten eerste omdat we daar het geld niet voor hebben. Er is een klein zaaltje geregeld via mijn schoonmoeder. En we doen een kleine lunch en het wordt gewoon met lekker eten van allerlei culturen. Ik heb mijn moeder wel gevraagd of ze wat speciaals wil maken. Dat komt wel goed. Het is eigenlijk onze dag. Niet zo Marokkaans. Het is ook in de middag. Dat vind ik ook een beetje raar hoor, dat het geen Marokkaans feest wordt. Dan is het niet echt een feest, lijkt het. Maar het gaat er eigenlijk meer om dat ze elkaar ontmoeten. Als ze blijdschap zouden tonen en interesse, dan zouden ze invloed kunnen hebben. Dat ik geld zou kunnen hebben, of een beetje sparen om een feest te kunnen geven. Er zou een soort grond zijn. Ook dat je samen kan zijn, dat je laat zien van we doen het samen, met familie. Nu is het 'wij tegen de wereld', zeg maar. En ik zeg nu wel, ik heb er geen behoefte aan, maar uiteindelijk vind ik het heel jammer dat mijn familie niet die blijdschap toont. Aan de andere kant: ik weet niet beter ... Het zou me wel heel gelukkig maken, maar ik ben wel oké. Ik doe mijn eigen ding, zo is het altijd geweest.

Saba: Nou, als we nu ergens op een bruiloft zijn en ik zie de bruid in haar trouwjurk binnenkomen, denk ik wel van: dat heb ik nooit gedragen. Ik zou het wel op mijn eigen manier willen doen en dat kon niet. En ik was allang blij dat het allemaal geaccepteerd werd.

Ter vergoelijking voor zichzelf en uit loyaliteit aan hun omgeving houden deze vrouwen vol dat een traditionele bruiloft toch niet 'hun ding' is. Ten eerste omdat het zo veel geld kost dat ze liever aan iets anders besteden. Een traditionele bruiloft strookt zoals ze zeggen niet met hun smaak en leefstijl: veel van hun vrienden zouden ze niet op de bruiloft kunnen of willen uitnodigen en zelfs hun schoonfamilie vormt een probleem. Daar hebben de gemengde paren een tweede argument om naar zichzelf en hun omgeving toe te verantwoorden dat ze geen groot trouwfeest hebben gehad: ze moeten immers twee trouwculturen in één evenement verzoenen die lijnrecht tegenover elkaar schijnen te staan.

Saba: Ik vind het zonde van mijn geld, want bij zo'n feest moet je toch aan zo'n 20.000 euro denken. Dat is gewoon belachelijk! En ik heb geen zin om iedereen uit de nodigen en de helft ken ik niet. Dus dat heb ik eigenlijk nooit gewild. Het zijn nog steeds twee culturen en drank mag niet. Mathijs drinkt dan wel niet, maar zijn vader wel en zijn neven en ooms ook. Die willen wel een glaasje. En dat zou niet eens het grote probleem zijn, maar mannen zouden ook niet binnen mogen. Die zouden dan ergens in de hal moeten worden geplaatst. Dat ging voor mij ook een beetje te ver.

Souad: Dus mensen die € 20.000,-, € 30.000,- aan zo'n bruiloft uitgeven. En allemaal mensen die komen en de helft kennen ze niet. Het gaat alleen maar om kleding en opsmuk, van kijk mij eens. Dat is gewoon echt ... oppervlakkig. En dat wil ik dus absoluut niet. Aan de andere kant: ik wil ook niet zo'n heel Nederlandse bruiloft. Want dat is ook weer ... *boring!* Met die sketches en ... Dan merk ik toch van, mijn roots, dat wil ik toch. Van die trommelaars, dat wil ik toch. Of iets met passie erin en niet dat we gaan klootschieten.

Sommigen krijgen later alsnog hun traditionele feest, of in ieder geval een feest waarvan zij het middelpunt zijn, als het stof rond hun partnerkeuze wat is gaan liggen. Als na jaren, waarin het gemengde stel kinderen krijgt en het met de relatie goed gaat, de familie bijdraait en de partner van een andere afkomst alsnog accepteert, organiseert men dan een feest onder de naam van huwelijksverjaardag of besnijdenisfeest dat ter compensatie dient van de gemiste bruiloft.

Besnijdenisfeest

Via een Marokkaanse studente kom ik terecht op een besnijdenisfeest ergens in de buurt van Haarlem. Het feest wordt gehouden ter ere van de zoon van een gemengd stel: moeder Latifa is Marokkaans, vader Ismail is een tot de islam bekeerde Nederlander. Hoewel je zou verwachten, dat het vers besneden jongetje in het middelpunt van de belangstelling zou staan, werd die plaats eerder opgeëist door de moeder. Het feest leek als nevendoel, dat het hoofddoel bij momenten dreigde te overschaduwen, te hebben haar positie als moeder en echtgenote te vieren als ware het haar huwelijksfeest. In dit geval ging het om een feest in een zaal die ook vaak voor bruiloften wordt gebruikt: ze is groot, om aan de vele gasten plaats te bieden en heeft een zitgedeelte met grote, ronde eettafels, een dansvloer, een podium voor een band en voor een 'troon', waarop het bruidspaar of het ouderpaar met hun zoon plaatsnemen en op de foto gaan met de gasten. Het feest heeft het verloop van een bruiloft: terwijl nieuwe gasten arriveren, schaart de rest zich om de rijk met stof gedrapeerde tafels en neemt vast een drankje. De dames monstereken elkaars feestoutfit, meest felgekleurde jurken, overdekt met glanzend borduurwerk of lovertjes. Er wordt gegroet en geroddeld. Blonde en donkere kinderkopjes schieten tussen de tafels door en rollen over de dansvloer. Na een paar uur maakt het gezin zijn opwachting: het jongetje, wat bleek, in een witte *jellaba* en pantoffels, met een mutsje op zijn hoofd, vader in het pak. Moeder is in vol ornaat, met een geborduurd jurk, juwelen en toilet in bijpassende kleuren. Ze wandelt tussen de tafels door en laat zich uitgebreid feliciteren. Na verloop van tijd wordt *bestilla* geserveerd, een typisch feestgebak dat als voorgerecht dient. Daarna volgt schapenvlees en als toetje fruit en later nog muntthee met koekjes. Tussen de gangen door speelt een live band en wordt er gedanst. Op gezette tijden maakt de moeder opnieuw haar entree, in een andere feestjurk en toilet. Ze wisselt drie keer van outfit voor het *moment suprême* aanbreekt. De laatste keer dat ze opnieuw de zaal inkomt zitten moeder en zoon, beiden in het groen deze keer, op een soort dienblad dat door zes mannen op de schouders wordt getorst. De mannen dansen rond met het blad, laten het bijna tot op de grond zakken, tillen het weer op en dansen zo de hele zaal door. Op bruiloften worden bruid en bruidegom zo rondgedragen. Na deze spectaculaire laatste intocht, begeeft het gezin zich naar de troon, waarna een uitgebreide fotosessie volgt met een steeds wisselende groep gasten. Ik vraag aan een aantal gasten, onder wie de studente die mij op sleeptouw heeft genomen, of het altijd zo is dat besnijdenisfeesten zo veel weg hebben van een bruiloft. Dat is niet het geval, meestal is het veel soberder, bij mensen thuis en niet zoals hier in vol ornaat. De verklaring van de moeder voor wier zoon dit feest was, is dat ze maar een zoon heeft en dus flink wil uitpakken. De andere gasten stellen dat zeker meespeelt, dat moeder nooit een echte, grootse bruiloft heeft gehad omdat haar man een Nederlander is.

5.6.2 Een bruiloft om het gezicht te redden

Omgekeerd zien we dat de bruiloft ook wordt ingezet om de partner van andere herkomst 'in te lijven'. Als een gemengde relatie door de familie wel wordt geaccepteerd, houdt men juist een grootse bruiloft om dat aan de omgeving kenbaar te maken.

Saba: Voor mij is dat niet zo nodig, dat is puur mijn moeder die dat zo wil. Zij vindt dat heel belangrijk. En ook, omdat ik met een Hollandse man ben getrouwd, wilde mijn moeder het juist zo groot mogelijk, dat iedereen het weet dat het goedgekeurd is.

Van een keuze voor een partner van andere herkomst wordt door de omgeving voorondersteld dat dit tegen de wensen van de ouders ingaat. Is dat niet het geval, of hebben de ouders zich bij de partnerkeuze van hun kind moeten neerleggen, dan komt het er voor hen op aan hun gezicht te redden. Dat kan door juist enorm uit te pakken met de bruiloft van het stel, waarmee het signaal wordt gegeven dat het weliswaar een gemengd huwelijk is, maar wel met toestemming van de familie. Een mannelijke student van Turkse origine vertelde mij over het gemengde huwelijk van zijn oudere zuster met een Nederlandse man. Bij het kiezen van de datum werd speciaal rekening gehouden met zijn vakantieplannen: bij afwezigheid van hun vader, die toen al was overleden, moest hij als broer zijn zus weggeven door op de ochtend van de bruiloft een rood lint om haar middel te knopen. Hijzelf, die niet het gevoel had dat hij zich moest mengen in de partnerkeuze van zijn oudere zus, verwonderde zich over het belang dat zijn ooms en tantes hechtten aan zijn formele toestemming. Het geven van een traditionele bruiloft is dan een *face saving practice* (Goffman 1963), een strategie die roddelaars de wind uit de zeilen neemt.

Bij enkele geïnterviewde stellen was een traditionele Marokkaanse of Turkse bruiloft zelfs een voorwaarde voor de instemming van hun ouders met het huwelijk. Het is eveneens een strategie om de vreemde partner – althans voor de ogen van de buitenwereld – te recuperen: als die duidelijk de rituelen en gebruiken van de groep omarmt, is hij of zij minder ‘vreemd’. Sommige symbolen van het trouwen volgens de eigen cultuur worden extra geaccentueerd. Bij een gemengde Marokkaans-Italiaanse bruiloft die ik bijwoonde, droeg de bruid als laatste jurk een typische Berberse trouwjurk met bijpassende hoofdtooi: ze was niet meer van een ‘echte’ Berberse bruid te onderscheiden. Net als zoals ik eerder schreef over het traditionele handvragen, helpt het introduceren van voor de Marokkaanse of Turkse omgeving herkenbare elementen in de bruiloft bij het acceptatieproces van de familie.

In sommige Marokkaanse families is het gebruikelijk dat mannen en vrouwen gescheiden blijven tijdens het feest. Dan is er een mannen- en een vrouwenruimte en enkel de bruidegom mag zich als man in de vrouwenruimte vertonen. Het gescheiden feesten is een van de voorwaarden die ouders aan het gemengde paar stellen, ten minste als het in hun kring gebruikelijk is zo een huwelijk te vieren. Een eis van dezelfde categorie, die onder moslimfamilies echter algemener is, is dat er op het feest geen alcohol wordt geschonken. Daarbij gaat men ervan uit dat dit een probleem zal vormen voor de niet-moslimschoonfamilie. En voor sommige families is dit daadwerkelijk een obstakel: voor de meeste niet-moslims hoort alcohol bij een feest en is vooral het seksegescheiden feesten een vreemd concept. Dan is het voor een gemengd stel moeilijk de bruiloft zo te organiseren, dat ze er hun verschillende werelden van herkomst in kunnen integreren. Dat is zeker voor de partner van andere herkomst niet vanzelfsprekend. Farida en Bilal zijn op z'n Marokkaans getrouwd. Uiteindelijk is het Bilal die daar niet zo blij mee was.

Bilal: Er zijn dingen, zoals onze bruiloft, die ik anders had gewild. Sowieso die segregatie tussen mannen en vrouwen, daar moet je bij mij niet mee komen aanzetten, want dat zijn dingen die ... Ik heb gewoon geen mannen uitgenodigd, want je wilt niet weten hoe saai dat is!

Leen: Jullie bruiloft was gescheiden? En jij was daar niet zo blij mee. Wat had jij gewild?

Bilal: Gemengd, alleen dat. Voor de rest hetzelfde. Maar gemengd, dan had ik ook mensen kunnen uitnodigen. Die konden er nu niet zijn. Omdat ik weet dat bepaalde dingen gewoon heel saai zijn en ik kan ook niet zeggen van: alleen je vrouw mag komen. Want daar is het leuk. Bij de mannen zit je allemaal rond de tafel die gedekt is, hoe minder erop staat hoe liever en klagen over wanneer de thee komt en het vlees ... Als je het niet wilt hebben over de Mercedes of de uitkering, zit je echt de hele avond in een hoekje ergens. Farida wou ook een gemengde bruiloft, maar omdat sommigen dan niet zouden komen die ze er wel bij wilde ...

Farida: Mij maakt het allemaal niet zo veel uit. Maar mijn ouders zouden gewoon niet komen. Mijn vader misschien nog wel, maar mijn moeder niet en de rest zou het er ook erg moeilijk mee hebben.

In dit geval besliste Bilal dat, als het de eis van zijn schoonouders was dat er gescheiden werd gefeest, hij zijn familie en vrienden niet uitnodigde: 'omdat hij hen dat niet wilde aandoen'. We kunnen ons echter voorstellen dat als de 'ene kant' de bruiloft volledig inpalmt, de andere kant daar aanleiding in ziet om niet mee te doen.

5.6.3 Diplomatie

De niet-Turkse of -Marokkaanse familie ziet soms ook te veel problemen in een gemengde bruiloft en een feest volgens de wensen van de moslimschoonfamilie. Ook van die kant zijn er verhalen over ouders die dreigen weg te blijven van de huwelijksplechtigheden. *Mutatis mutandis* geldt eveneens voor de niet-Turkse of -Marokkaanse omgeving dat de vreemde partner makkelijker geaccepteerd wordt als deze 'gewoon' doet, met andere woorden voor hen herkenbare en vertrouwde symbolen gebruikt in de aanloop tot het huwelijk en op de bruiloft zelf.

Souad: Op een gegeven moment waren we ermee bezig, die bruiloft en zo, hoe gaan we dat dan doen ... en ook aan zijn ouders verteld. En gek genoeg, zijn ouders sprongen ook niet meteen een gat in de lucht. Het was gelijk vragen van: "Hoe gaat dat dan in zijn werk, wat gaat er dan gebeuren, hoe gaan jullie dat doen met die bruiloft?" En ik hoor zijn vader en broers gelijk van: "Ja, we moeten wel kunnen drinken hoor, want een bruiloft zonder drank dat gaat niet." En mijn zusje: "Nou, ik word wel ceremoniemeester en dan zorg ik dat zij drinken ..." Ik zag het al helemaal voor me: de drinkers aan een tafel en de Marokkanen in een hoek en er zijn ook altijd wel Marokkanen die willen drinken, dus die gaan dan buiten drinken en Marokkanen moet je geen alcohol geven op een bruiloft, want die worden raar, vooral die jonge jongens ... En toen had ik op een gegeven moment van, weet je wat? Bekijk het allemaal maar. Ik heb nu afgesproken met mijn vriend: "We gaan gewoon stiekem naar de burgerlijke stand." (...) Het is vooral het feest waar ik tegenop zie. En dan zeggen mijn Nederlandse vrienden van: "Nou ja, je moet gewoon doen zoals jij het wil! En als jij alcohol wilt schenken, moet je dat vooral doen en mensen die er niet willen zijn of die niet blij voor je zijn, tja, dan komen ze maar niet." Maar dat is te simpel gedacht, dan heb ik ook geen plezier van zo'n dag. Dan ben ik alleen maar bezig met mensen die zich ongemakkelijk voelen over hoe het gaat.

In het gesteggel rond de gemengde bruiloft ervaren de partners met een gemengde relatie voor het eerst de rol die hen voortaan door hun families zal worden opgedrongen: die van tolk tussen twee 'culturen'. Maar waar een tolk een neutraal figuur is, moeten de

partners naar hun familie en schoonfamilie toe ook pleitbezorger zijn voor de andere kant. Dat vereist veel diplomatie. De meesten op wie dit van toepassing is, volgen het voorbeeld van Bilal en Souad en gaan de confrontatie uit de weg. Een oplossing, voor wie zich dat kan veroorloven, is bijvoorbeeld voor elke 'achterban' een apart feest te organiseren dat aan de eisen van die specifieke partij voldoet. Saloua en Karim vierden op deze manier wel drie bruiloften, elk voor een ander deel van hun kennissenkring.

Saloua: Mijn vader had iets van: "Nou, aangezien ik hier niet zo veel familie heb, vind ik het toch wel leuk als we het in Marokko doen." Maar ik vond het toch wel jammer dat mijn schoonouders er niet bij waren, dus toen hebben we besloten hier thuis ook een klein feestje te geven, dus voor mijn schoonouders, mijn vriendinnen en de mensen die niet mee naar Marokko konden (...) dus in Marokko het grote feest. Het heeft drie dagen geduurd. Een echt hennafeest en daarna twee dagen bruiloft, maar de laatste dag was het leukst natuurlijk. Veel traditionele kleding, maar op het laatst had ik een Europese trouwjurk. Ik heb zes jurken aangehad, op een gegeven moment was ik helemaal op! Mijn man had nog nooit een Marokkaanse bruiloft meegemaakt. Hij vond het heel bijzonder, maar ook wel een beetje eng, al die mensen die hem wilden zien (...) Hier in huis, deze kamer was helemaal leeggehaald, dus had je hier alleen maar banken en hiernaast ... dat hadden we wel apart gedaan, want hier zaten de mannen die er waren en de kamer hiernaast zaten alle dames. Er waren ook dames tussen die het liever niet hadden dat er ook mannen waren, dus ... Ik heb ook verschillende familieleden hier die nogal praktiserend zijn en die iets hadden van, we willen graag komen, maar als het gemengd is komen we niet. En zelf vond ik het ook wel prettig om het zo te doen hier in huis (...) Hij heeft ook veel familie, die zijn niet naar ons feest gekomen. Maar zijn ouders, nadat wij terug waren van Marokko hebben die toch nog een klein feestje gegeven, ook voor de andere familieleden.

Anderen organiseren een kleine ceremonie in beperkte kring en blijven dromen van een niet nader gedetermineerde toekomst waarin wel beide families samen zullen kunnen feesten. Ze relativiseren hun teleurstelling over de gemiste bruiloft en de rol van hun familie daarin door te stellen dat er nog wel een gelegenheid komt waarin ze het gemiste kunnen inhalen, bijvoorbeeld wanneer ze wel genoeg geld zullen hebben voor een groots feest.

Hakima: Als mijn tantes van vaderskant nog een groot feest willen organiseren moeten ze dat vooral doen. Dan kom ik daar wel de bruid spelen en verder niets.

Rachida: Dus nu denken we dat we een feest gaan geven als we vijf jaar getrouwd zijn, of we doen het van de zomer, gewoon een klein feestje. Ik wil nog wel iets van foto's, iets om aan terug te denken. Als ik alles volgens mijn zin zou kunnen doen, wordt het een Marokkaans feest. Ja, ik zou wel een Marokkaans-Nederlands-Turkse bruiloft willen hebben op een dag. Maar dat is erg kostbaar.

De wederwaardigheden rond de gemiste bruiloft bederven vaak nog jaren nadien de relatie tussen de jongeren en hun ouders, de partner en de schoonfamilie. In plaats van iedereen nader tot elkaar te brengen, neemt door het mislukte ritueel (Collins 2004) de emotionele afstand tussen de jongeren en hun families toe.

Jane: Mehmet's moeder is erg teleurgesteld dat ze nu geen echte Turkse bruid krijgt. De schoonouders doen normaal heel veel samen met hun bruid. Maar daar is de relatie op dit moment echt niet naar. Zijn moeder wil met mij de bruidsjurk uitzoeken, maar dat wil ik

met mijn eigen moeder doen. Ik wil wel tot op zekere hoogte meegaan met Turkse gewoontes, maar ik ben niet Turks. Ik weet veel dingen niet en sommige dingen wil ik ook niet.

Toufik: Ondertussen is er weer contact, ben ik langs geweest en ja, de sfeer is nog steeds onderkoeld. Ik ben nog steeds boos dat ze dat hebben gedaan, het is niet meer van die hartelijke gezelligheid (...) Ik denk voor mij overigens dat het wel meespeelt waarom ik niet ... vroeger ging ik wel een keer in de twee weken minstens een uurtje langs. En ik denk dat die ervaring van anderhalf jaar geleden bij mij wel een rol speelt waarom ik niet meer zo heel erg warm loop om bij ze langs te gaan. Aan de ene kant denk ik zo af en toe, als het binnen die twee jaar lukt om alles een keer goed doorgesproken te krijgen met ongetwijfeld langs beide kanten excuses: sorry dat ik er niet was, sorry dat ik het heb doorgezet, dat we onze excuses aanbieden voor de manier waarop het gelopen is, maar zo af en toe denk ik toch dat er permanent ... schade is een groot woord, maar dat dit permanent de relatie zou kunnen kleuren.

5.7 Nooit afgelopen

5.7.1 Toegang tot de kleinkinderen

Tot nu toe heb ik het vooral gehad over het eerste afstand nemen van jongeren tot het milieu waarin ze opgroeiden, dat tijdens aan het begin van volwassenheid en relatie aan de orde is. In de loop van het leven verandert die afstand echter verschillende keren: in de ene levensfase staan de generaties nader tot elkaar dan in andere. Gebeurtenissen als geboorte, ziekte, echtscheiding en dood brengen acuut wijzigingen in de verhoudingen.

De (ophanden zijnde) geboorte van een kleinkind leidt tot een verzoening tussen een gemengd paar en zijn of haar ouders, of op zijn minst tot een wederzijdse toenadering (vgl. Emmelkamp 2000; Sterckx en Bouw 2005). Ouders die niet blij zijn met een gemengd huwelijk hebben in de meeste gevallen – we zagen eerder al het verhaal van Liliane voor wie dit niet het geval was – wel belangstelling voor het kind dat uit de gemengde relatie voortkomt.

Leen: veranderde dat wat, het feit dat er een kind is, en een jongetje?

Nursen: Nou, maar toen gingen we wel naar mijn vader. Want mijn vader had iets van: "Ik heb een kleinkind, weet je?" Dus ... toen kwam het contact een beetje zeg maar, dan toch wel.

Cindy, Fatih en Cifaya: Een kind als lijm (tussen schoondochter en schoonouders)

Hoe treffend werd de rol van een gemengd kleinkind verwoord door Cindy, toen ik haar vertelde hoe opmerkelijk ik het vond dat Fatih's ouders, nu hun relatie over is, haar recentelijk meer dan ooit als schoondochter bejegenen: "Ik heb er wel een kind voor moeten krijgen." Cindy en Fatih hadden jaren lang een relatie, woonden zelfs een poosje samen, wanneer Fatih besluit haar ten huwelijk te vragen. Hij kondigt dit aan bij zijn ouders, die er niet blij mee zijn. "Ze is geen Turkse, dat brengt alleen maar problemen. Wat als jullie kinderen krijgen en jullie gaan uit elkaar ...?" Het is alsof ze in de toekomst kunnen kijken. Een paar weken nadat het uitgaat tussen Cindy en Fatih, blijkt zij zwanger. Een verzoening tussen beiden zit er echter niet in en Cindy bereidt zich voor op een toekomst als alleenstaande moeder. "Voor de dingen waarvoor ik hem echt nodig had, zoals geld, was hij er wel, maar

voor de rest was het toch niet zoals vroeger.” Fatih vertelde zijn ouders niet dat hij een kind zou krijgen. Nadat de baby, dochter Cifaya, is geboren en Cindy niets van Fatih's familie hoort, neemt ze zich voor om Fatih's ouders wel formeel op de hoogte te brengen dat ze er een kleinkind bij hebben. “En zo is het gegaan. Mijn vader heeft hen opgebeld. Toen zijn ze op bezoek gekomen om naar haar te kijken.” Fatih's familie besluit dat het beter zou zijn, dat Cindy en Fatih het nog eens proberen samen. “Maar voor mij hoefde het niet meer en hij was er ook niet voor te vinden. Je moet niet terugkomen omdat je familie dat heeft gezegd, of omdat je een kind hebt. Ik bedoel, als je bij elkaar bent, moet het om de liefde gaan. Ik kan net zo goed dolgelukkig worden met een andere man die haar accepteert als zijn eigen.” Als duidelijk wordt dat het stel niet meer bij elkaar zal komen en dat de familie het kind voorgoed kwijt is als Cindy een andere partner vindt – Fatih zelf bouwt maar langzaam een band op met de baby en heeft het kind ook niet officieel erkend – nodigen ze Cindy en de baby zo veel mogelijk uit om zo duidelijk te maken dat ze beiden bij de familie horen. “Twee keer in de week slaapt ze bij zijn ouders, dan ziet hij haar daar ook. Dan gaat hij wel eens met haar wandelen. En zijn zusjes passen ook vaak op. Ze helpen ook wel eens met eten, luiers ... Als ik haar daarheen breng, hoef ik niets mee te nemen want ze heeft daar alles al. En nu hij een nieuw huis heeft en daar veel geld in steekt, geven zij mij ook wel eens wat, of met name zijn zusjes.” Cindy komt dus nog steeds vaak bij haar voormalige schoonfamilie over de vloer. Een keer in de week eet ze met het gezin mee. “Zo nu en dan vind ik het gezellig, maar het hoeft voor mij niet constant zo te zijn. Ik ben een meisje van gezelligheid, van de straat een beetje en hun zijn toch weer hoofddoek, Koran en dat Turks praten ...” Af en toe wordt ze meegevraagd naar bruiloften of andere familiefeesten. “En dan zeggen ze ook, als er kennissen komen, ben ik de schoondochter, als ik met zijn zusjes op straat loop met de kleine, op bruiloften en zo word ik ook nog steeds voorgesteld als de vrouw van.”

Uit de gewilligheid van ouders om een relatie aan te gaan met hun kleinkind, zo niet met diens vader of moeder van een andere herkomst, blijkt de wens om dit kleinkind wel in het familieleven te incorporeren. Alle ouders van de gemengde stellen in dit onderzoek stellen vragen over hun toekomstige kleinkinderen: zullen die de taal van hun grootouders wel leren? Zullen de grootouders met hun kleinkinderen kunnen praten en liedjes zingen? Zullen ze de cultuur van de grootouders leren en zal hun (groot)moeder of vader van een andere cultuur dit wel toestaan? Worden ze gedoopt of besneden? Met welke geloofsregels worden ze opgevoed? Kortom: zullen de kleinkinderen wel ‘van ons’ zijn?

Mehmet: Het blijft toch, het gaat toch fout want wordt je zoon besneden? Krijgen ze Turkse namen? Worden ze gedoopt? ... Wat gebeurt er met de kinderen als wij werken? Gaan ze naar de crèche of naar opa en oma?

Jane: Gaan ze Turks spreken, krijgen ze wel Turkse feesten mee? Krijgen ze de Turkse cultuur wel mee? Terwijl wij zoiets hebben van ...: “Ja, we zien het eigenlijk allemaal heel ... het zal wel niet zo simpel zijn maar ja, dat moeten we allemaal nog uitvinden. Dan vieren we toch kerst én Offerfeest?”

Bilal: Ze zijn bang dat die traditie verloren gaat hè! Ik spreek geen Berber, hoe moet dat met Aimane straks? Die spreekt dan straks ook geen Berber, maar wel Nederlands ... Dat is een stukje identiteit die straks in Aimane niet meer te herkennen is.

Yalda: Ze had zoiets van ... en jouw kinderen dan? Toen zei ik van: “Nou, Jaco staat daar zo open voor, die wil ook dat de kinderen Arabisch leren spreken, omdat ja, hij weet dat ik dat leuk vind en waarom niet?” En wij hadden iets van: “Nou, wij waren van plan onze

kinderen vaak bij jou te brengen en jij bent dan degene die ze Arabisch kan leren.” Ik zag dat ze dat leuk vond en dat ze zelf een opmerking daarover maakte, van: “Gaan jullie dan wel in de buurt wonen, want anders kan ik die kinderen geen Arabisch leren?” ... Natuurlijk zullen ze mijn kinderen niet ... want hun vader is Nederlands ... dus ze zullen niet als volwaardig Arabisch gezien worden. Maar ja, dat zijn ze ook niet.

5.7.2 Toegang van de kleinkinderen: besnijdenis en frikandel

Turkse en Marokkaanse ouders delen hun bezorgdheid over het behoren van kleinkinderen tot de eigen groep met de ouders aan de andere kant. Er ontspint zich een strijd tussen de partners in het gemengde huwelijk en de grootouders van beide zijden om het kleine, alledaagse symbolisch kapitaal dat toegang geeft tot het familieleven. Allerhande, onbeduidend aandoende kwesties krijgen in conflicten rond de keuze voor een huwelijkspartner buiten de eigen groep een heel andere portee: ze worden betekenisvol omdat het lidmaatschap van de eigen of de andere groep op basis van deze kwesties wordt beslecht. Voorbeelden daarvan zijn de roepnamen die de (klein)kinderen krijgen, of ze varkensvles mogen proeven en of (klein)zonen besneden zullen worden. Het gemengde paar moet in deze kwesties tot een vergelijk komen, maar daarnaast hun oplossing ook bevechten bij hun respectievelijke ‘achterban’.

Tijdens het interviewen, op huisbezoek bij de gemengde gezinnen, viel het mij op dat kinderen hetzij namen dragen die in beide culturen gangbaar zijn als ‘Sofia’, ‘Sarah’, ‘Sam’ of ‘Noor’, hetzij dubbele namen dragen: een die hun Turkse dan wel Marokkaanse afkomst verraaft en een vanuit hun ‘andere’ herkomstcultuur. Kinderen van wie beide ouders moslim zijn, kregen ten slotte ook vaak een (derde) naam die wijst op hun toebehoren aan die gemeenschap (Ummah, de gelovige moslims) waartoe hun ouders beiden behoren. Zo heten kinderen ‘Fatima Maria’, of ‘Sterre Yildiz’. ‘Imane’ of ‘Taliyah’ zijn voorbeelden van Arabische namen die uitdrukken dat de kinderen tot de Ummah behoren.

Nursen: Hij heeft nog een naam. Mijn man die had uit de ondertitelingen van de Turkse zender had hij ook een mooie naam gevonden, Nuri. Toen zei die: “Dat wil ik ook.” Dus toen werd het Nuri, maar dat is nog grappig, want Nuri is ook de naam van mijn opa van moederskant. Mijn moeder helemaal blij omdat we hem naar haar vader genoemd hebben, dus ik heb maar niets gezegd. En iedereen van: “Hé, waarom heeft hij geen Suri-naamse naam of een Europese naam of weet ik veel.” Ik zeg: “Nee, mijn man heeft Nuri gekozen. Dat vond hij gewoon mooi.”

Saba: Sofia en Semmi. Arabische namen.

Leen: Je ziet bij gemengde kinderen vaak dat ze namen hebben die voor een Nederlander ook kunnen. Het zou ook wel Sammy kunnen zijn.

Saba: Precies. Er is een Arabische hoogleraar in de islam, die heet Semmi. Toen had ik iets van, wat een aparte, moderne naam eigenlijk. En Sofia is ook Arabisch en Nederlands. Maar ik zou niet voor Deborah of Katja kiezen of zo.

Een aantal keer merkten ouders op dat de grootouders het kleinkind aanspreken bij de naam die hen het vertrouwdst aandoet: hetzij hun Turkse of Marokkaanse, hetzij hun Nederlandse (of nog andere) naam.

Cindy: Onze dochter heet Cifaya, een samentrekking van Cindy en Fatih. En Taliyah omdat we allebei moslim zijn. Bij mijn schoonouders noemen ze haar altijd Cigdem, dat is haar Turkse naam. Ze is niet anders gewend.

De strijd van grootouders om het kleinkind in te palmen wordt 'uitgevochten' met symbolen: zo maken in sommige families de niet-gelovige grootouders er een punt van hun kleinkinderen met een moslimouder over te halen om varkensvlees te eten. Zelfs als ze niet zover gaan, is het punt van varkensvlees op oma's tafel duidelijk een onderwerp van debat geweest tussen de verschillende generaties.

Moeder1: Mijn ouders vinden het ook maar onzin dat onze zoon geen varkensvlees mag ... Van de week aten we frietjes met z'n allen, en toen zei hij: "Is dat varkensfrikandel? Want dan mag ik het niet ...". Nou je had m'n ouders en m'n zus moeten zien kijken. Ze houden er rekening mee maar toch ... (www.seni-seviyorum.nl, geraadpleegd op 01-06-2011).

Saba: Sofia die weet het al dat zij geen varkensvlees eet en dat bij de ene oma ze dus op haar brood kaas of zoet moet nemen ... Dus dan zegt ze: "Bij oma Amira ben ik Marokkaans en bij oma Kea ben ik Nederlands", zo gaat dat.

Onderwerpen die nooit eerder als potentieel problematisch tussen ouders en grootouders hebben ingestaan, blijken dat nu plotseling wel. Doop en besnijdenis, als rituelen die het kind tot lid van een geloofsgemeenschap maken, zijn prominente kwesties die worden besproken lang voor ze daadwerkelijk aan de orde zijn. En zelfs ouders en grootouders voor wie het een of het ander nooit een issue is geweest omdat ze er vanzelfsprekend van uitgingen dat het op de hun vertrouwde manier zou gaan, worden door gemengde (klein)kinderen aan het denken gezet. Bij moslims is de besnijdenis van mannen en jongens een vanzelfsprekend gebruik (evenals bij niet-moslims uit grote delen van Afrika en het Midden-Oosten), dat zijn vanzelfsprekendheid verliest als een van de ouders geen moslim is. Onder hen zijn er die al even principieel tegen besnijdenis zijn als daar geen medische reden toe is. Ook als de ouders op één lijn zitten, gooien grootouders niet zelden hun gewicht in de strijd en voelen de ouders zich verplicht, op emotionele gronden en omdat de grootouders veel praktische zorg voor de kleinkinderen op zich nemen, om gehoor te geven aan hun argumenten. Ik legde het onderwerp voor aan het forum van www.seni-seviyorum.nl. Het maakte veel en heftige reacties los onder het forumpubliek.

vrouw1: Je legt de vinger op de zere plek ... mijn moeder is er fel op tegen, zijn moeder (en mijn man ook) ziet het daarentegen als een vanzelfsprekendheid ... en ik sta er middenin ... ik ben er dan ook nog niet uit hoe ik dit ga oplossen. Ik ga denk ik maar gewoon een meisje baren.

vrouw2: Mijn moeder hakt zijn ballen eraf zegt ze als onze zoon wordt besneden. Dat heeft ze dus al eens tegen me gezegd, ook omdat ze weet dat ik ertegen ben en ze bang is dat hij het misschien achter mijn rug om zou doen. Daar ben ik trouwens niet bang voor hoor. Ikzelf sta er ook niet achter en mijn moeder en ik zitten dus meer op één lijn dan mijn man en ik wat dit betreft.

vrouw3: Ik zou er, in theorie, nu al wakker van kunnen liggen. Mijn man en ik hebben vele discussies gevoerd over cultuurgerelateerde en religieuze zaken. Besnijdenis is daar één ding van en hoogstwaarschijnlijk wordt een eventuele zoon wel besneden. Ik kan er nu al tegenop zien om dat soort zaken tegen mijn familie te moeten vertellen/verdedigen. Ik bedoel, wij zijn de ouders en wij hebben de 'strijd' al gevoerd, maar ik weet dat er ook een felle discussie met mijn ouders zal komen.

vrouw4: Mijn zoon is besneden toen hij nog een baby was. Ik geloof niet eens dat ik het mijn ouders ooit verteld heb, mijn schoonouders trouwens ook niet. Het was/is een zaak tussen mijn man en mij om dit te beslissen en ik zou me dan ook absoluut niet laten beïnvloeden door (schoon)ouders. Ik geloof eerlijk gezegd dat beide partijen het tot op de dag van vandaag niet eens weten dat onze zoon allang besneden is, het is nooit ter sprake gekomen (www.seni-seviyorum.nl, geraadpleegd op 01-06-2011).

Natuurlijk worden er pragmatische oplossingen gevonden voor dit probleem als door vrouw4 en haar partner in bovenstaand citaat. Niet alle paren laten zich evenveel gelegen liggen aan het oordeel van hun (schoon)ouders. Hoeveel invloed zij hebben staat in verband met de afstand die het paar kan opbrengen tegenover grootouders aan beide kanten. Grootouders die wekelijks oppassen zullen meer in de pap te brokkelen hebben dan grootouders die het gezin af en toe bezoeken tijdens de zomervakantie. Onderlinge afhankelijkheid van volwassen kinderen en hun ouders laat zich ook nu gelden. De opvoeding van (klein)kinderen met daarin kleine en grote kwesties van lidmaatschap van de ene of de andere groep is een nooit aflatende bron van spanning en potentiële strijd tussen partners en wederzijdse familie.

5.7.3 Afstand en nabijheid door het leven heen

De eventuele onvrede van de familie met een partner blijft dus ook later in het leven relevant, lang nadat men in sprookjes aan het 'lang en gelukkig' is begonnen. Tenslotte is een huwelijk slechts het begin van een lange periode van samenleven en de meest intieme gezinssituaties delen. De stroeve relatie van de partner met de schoonfamilie, of de eigen relatie met familie kan er te allen tijde voor zorgen dat men verder van elkaar verwijderd raakt, omdat het te veel energie kost om harmonieus met elkaar om te gaan.

Nursen: "Weet je, je kan nooit even klagen bij je moeder over je man of zo. Want dan is het meteen van: 'Ja, maar het is een Surinamer, ga maar weg.'" Nursen werd het moe om haar man en hen beiden als gemengd stel steeds weer te verdedigen bij haar familie, die vond dat ze met een tweede gemengde huwelijk de problemen opzocht. Daarom ging zij op den duur ook haar familie uit de weg en raakte in een isolement. "Ik had wel een goede relatie op zich met mijn moeder en zussen, het is alleen dat ... ik ging niet meer. Ik zat altijd maar in huis. Dan belden ze: 'Hee, wat doe je?' 'Ik ben het huis aan het schoonmaken' ... Of ik was naar een lezing of zo, maar islam daar hebben ze helemaal niet zo veel interesse in. Nee. En ook met de kinderen, weet je, we vieren dan nog wel verjaardagen en zo ... nou, dat hebben we een paar jaar ook niet meer gedaan." Nu Nursens scheiding bijna rond is, gaat het langzamerhand ook weer beter tussen haar en haar familie. Maar nog steeds heeft ze het gevoel dat ze zichzelf en haar keuze destijds voor dit huwelijk moet verdedigen, want het mislukken van de relatie bevestigt wel de vooroordelen van haar familie. "Nou, zij dachten toen heel erg dat het van hem uit was allemaal. Want ik ben ook qua islam wel naar het

extreme doorgeslagen op een gegeven moment. Dus die hebben nu zoiets van oh, Nursen komt weer terug. En nu net na die scheiding denken ze helemaal van het kwam door hem.”

In het verhaal van Nursen en haar familie wordt duidelijk dat het voortdurende gevoel je te moeten verantwoorden hetzij naar je partner over het afwijzende gedrag van je familie, hetzij naar je ouders over de afzijdigheid van hun schoonzoon of -dochter ertoe kan leiden dat men het opgeeft en afstand neemt van die kringen waarin je ter verantwoording wordt geroepen. Het kan echter ook de partner zijn van wie men vervreemdt, ten ‘voordele’ van de eigen familie: ook na jaren gelukkige relatie zorgen overgangen naar een nieuwe levensfase voor nieuwe echtscheidingen, zeker onder gemengde paren (zie hoofdstuk 2).

Al met al is Nursen blij dat ze nu weer terug kan aanhaken bij haar familie en diens omgeving. Hoewel ze destijds haar best heeft gedaan om zich aan de Turkse gemeenschap en haar sociale controle te ontworstelen, heeft ze nu het gevoel een beetje te ver te zijn afgedreven.

Nursen: Ook voor mijn kinderen vooral. Want die waren ook geïsoleerd. Dat vond ik nog het moeilijkste. Dat je denkt van: “Oh, ik had zo'n andere jeugd”, weet je? Zo met die gemeenschap ... je was iemand in Haarlem. En nu, ze zijn nog nooit bij een Turkse bruiloft of zo geweest. Helemaal niet dat ze ergens bij horen.

De afstand tot de familie die voor het huwelijk hielp om eigen keuzes te maken, kan op andere momenten in het leven sterker als gebrek worden ervaren; als bijvoorbeeld kinderen worden geboren of men langdurig ziek wordt en een beroep moet doen op zorg en steun van naasten of wanneer de zo fel bevochten relatie mislukt en het gescheiden kind opnieuw bij de ouders moet aankloppen.

5.8 Conclusie

Jongeren die trouwen buiten de eigen kring, hebben op verschillende momenten in het proces van het verkennen van de huwelijksmarkt tot de beslissing tot het huwelijk zelf, ruimte ten opzichte van hun ouders gekregen of gecreëerd: de ruimte waarin ze keuzes konden maken die mogelijk niet door hun ouders zouden worden geaccepteerd, met een serieuze gemengde relatie tot gevolg. Ruimte creëren heeft een fysieke, een mentale en een emotionele dimensie. Het vooronderstelt dat jongeren zich kunnen bewegen buiten de sociale controle en diens ‘agenten’ om. Ze hebben zich een ander moreel kader aangemeten dan dat waarmee ze opgroeiden of laten zich in de inrichting van hun dagelijkse leven minder gelegen liggen aan de waarden en normen van hun milieu van herkomst. Ten slotte zijn ze bereid de woede en het verdriet van hun familie te trotseren als hiervan sprake is.

De fysieke en mentale ruimte waarbinnen jongeren een gemengde relatie kunnen aangaan ontstaat bij de gratie van het beschikken over eigen woonruimte en eigen geld, die binnen bereik komen naarmate zij ouder zijn en hogeropgeleid. Bovendien hebben meisjes een moeizamere weg af te leggen daarnaartoe dan jongens. Het beschikken over alternatieve woonruimte en middelen doet de machtsbalans tussen ouders en volwassen kinderen doorslaan in het voordeel van de laatsten: ook als ouders het niet eens zijn met hun partnerkeuze, kunnen de jongeren zelfstandig verder. Daarmee hebben we de

noodzakelijke voorwaarden voor een gemengde relatie samengevat. De meeste migrantenouders van Turkse en Marokkaanse herkomst zijn immers in sterke mate afhankelijk van hun volwassen kinderen: financieel, als tolk en emotioneel. Ze zijn niet bij machte om – behalve emotioneel – hun volwassen kind onder druk te zetten om een onwettige relatie op te geven. Maar wel meer kinderen uit migrantenfamilies bevinden zich in die omstandigheden en toch sluiten die slechts zelden gemengde relaties. De noodzakelijke voorwaarde daarvoor is emotionele ruimte.

Dat maakt de relatie tussen ouders en kinderen en specifiek daarbinnen het conflict over de gemengde relatie tot versneller in het proces van ruimte geven en afstand nemen. Afstand creëren tussen jezelf en je ouders vereist dat er gepuberd wordt, dat je experimenteert met eigen beslissingen die je ouders onwettig zijn en de strijd aangaat. En dat is iets wat de meeste Turkse en Marokkaanse jongeren angstvallig vermijden; soms omdat ze niet anders kunnen, soms uit loyaliteit. De interacties met hun ouders zijn getekend met respect en gehoorzaamheid; als jongeren al experimenteren met dingen die niet mogen, doen ze dat stiekem. Onder de exogame jongeren zijn er opvallend veel die wel hebben gepuberd: daardoor leerden ze op eigen benen te staan en kwamen ze in andere milieus terecht dan die waarin ze opgroeiden. Het conflict om hun keuze voor een partner van andere herkomst was een hoogtepunt in een lange geschiedenis van aanvaringen tussen henzelf en hun ouders om meer bewegingsvrijheid. Het zijn eerder meisjes die ertoe overgaan dan jongens. Ze willen zich bevrijden van de dubbele moraal die hen het hardst treft. Een bijkomend effect is dat ze door hun rebelse gedrag eerder in een gemengd huwelijk terecht zullen komen: omdat ze zelf vrezen dat een partner van eigen herkomst voor hen te conservatief zal zijn en omdat ze voor conservatieve mannen onaantrekkelijke echtgenotes zijn. Jongens hebben minder behoefte aan rebelle omdat hen minder in de weg wordt gelegd. Jongens worden vrijer gelaten en komen daardoor makkelijker in een relatie terecht met een onhuwbare vrouw, maar hebben minder behoefte om afstand te creëren tussen zichzelf en hun ouderlijk milieu. Ze hebben minder behoefte zich mentaal te emanciperen. Zij lijken wat dat betreft meer op de autochtone jongeren die onder het comfort van de ouderlijke vleugels blijven en pas laat zelfstandigheid opzoeken. Dat wil zeggen dat wanneer ze tegen hun ouders ingaan (omwille van hun partnerkeuze) en deze het been stijf houden, beide partijen voor verrassingen komen te staan. Daardoor voelen jonge mannen zich meer 'overvallen' door de weerstand van hun familie tegen hun voorgenomen huwelijk.

Deze conflicten, hoe ze ook uitpakken, hebben een schadelijk effect op de emotionele solidariteit tussen ouders en kinderen. Om aan druk te weerstaan, moeten jongeren sterke emotionele banden en loyaliteiten hebben buiten hun primaire sociale omgeving, moeten ze terechtkunnen bij hun partner, diens familie en bij hun vrienden. De schoonfamilie kan een veilige haven zijn die het gemengde paar de nodige materiële en emotionele steun biedt. Maar dat is niet vanzelfsprekend: de schoonfamilie kan ook niet thuis geven of anders extra hindernissen opwerpen door haar eigen pogingen het gemengde paar in te lijven. We moeten niet verwachten dat gemengde paren groepen nader tot elkaar brengen. Het familieleven in en om een gemengd paar brengt nauwelijks nieuwe emotionele banden tot stand tussen de verschillende sociale kringen waaruit de huwendes afkomstig zijn. Het stel zelf blijft de enige verbindende factor: de brug tussen werelden die door het huwelijk niet nader tot elkaar komen.

De bevoogdingsstrijd die gemengde paren met hun (schoon)familie voeren omwille van de gemengde relatie is nooit ten einde. De gemengde relatie legt eerder een voort-

durende spanning op de relatie tussen de partners, de relatie van de partners met hun ouders en kinderen en de relatie tussen kleinkinderen en grootouders. In al deze situaties is een behoorlijke dosis diplomatie, flexibiliteit en bereidwilligheid nodig om te blijven schipperen tussen de verschillende partijen en om her en der de nodige 'schijn op te houden'. Daar zijn de partners niet altijd toe in staat. Door het leven heen veranderende afhankelijkheid ten opzichte van de (schoon)familie bepaalt in welke mate men afstand kan nemen van negatieve en conflictueuze interacties. Waar in het begin van de relatie de familie nog het onderspit moet delven ten voordele van de partner, is dat minder vanzelfsprekend naarmate men in andere levensfasen weer sterker afhankelijk wordt van de emotionele en praktische steun van naasten, met name bij de opvoeding en opvang van kinderen en in ziekte en andere nood.

Over de reactie van *peers*: of vriendengroepen een gemengde relatie steunen en daarmee een alternatief bieden voor de familie die haar afwijst, gaat hoofdstuk 6. Uiteindelijk zal – in geval van een conflict over het gemengde huwelijk met de familie – de emotionele steun van anderen de doorslag geven of men het aandurft de gemengde relatie door te zetten.